IDEA FOUNDATION
دەزگای ئایدیا
بۆ فکرو لێکۆڵینەوە

خاوەنی ئیمتیاز: دەزگای ئایدیا
لێپرسراوی دەزگا: ئەنوەر حسێن

سەرپەرشتیارانی پرۆژەی چاپکردنی کتێب

د. لوقمان رەئوف
ئەرسەلان حەسەن
باوان عومەر
بابان ئەنوەر

چەند لێکۆڵینەوەیەکی ئەدەبی و ڕۆژنامەوانی

یوسف ئەحمەد مەنتك

2017

خاوەن ئیمتیاز: دەزگای ئایدیا
لێپرسراوی دەزگا: ئەنوەر حسێن

لە بڵاوکراوەکانی دەزگای ئایدیا
زنجیرە (179)

ناوی کتێب: چەند لێکۆڵینەوەیەکی ئەدەبی و رۆژنامەوانی
بابەت: لێکۆڵینەوە
ناوی نووسەر: یوسف ئەحمەد مەنتك
بەرگ : ئومێد محەمەد
دیزاینی ناوەوە: جەلیل حسێن
هەڵەچن: نیاز کەمال- زریان رەحیم- کەیوان عومەر
تیراژ: 500 دانە
ساڵی چاپ: 2017
چاپ: چاپخانەی حەمدی
نرخ: 2000 دینار
لەبڵاوکراوەکانی: دەزگای ئایدیا بۆ فکر و لێکۆڵینەوە

www.ideafoundation.co
ideafoun@gmail.com
www.facebook.com/dezgai.idea
07701955a044 - 0533220180
سلێمانی - گردی سەرچنار- نزیک کۆمەڵگەی بەهاران

لە بەڕێوەبەرایەتی گشتی کتێبخانە گشتییەکان
ژمارەی سپاردن (1252)ی ساڵی2017ی پێدراوە

چەند لێکۆڵینەوەیەکی ئەدەبی و ڕۆژنامەوانی

یوسف ئەحمەد مەنتك

2017

بۆ هەردوو هاوڕێم شەهیدان:

1 - خەسرۆ کاوێس (سەپان)

2 - ئەسعەد ڕەسول باغەمرەیی

پێڕست

ڕەچەلەکی کورد.......7
مێژووی قەدەغەکردنی کتێب.......14
سووتاندنی کتێب و سزای نوسەر.......17
خوێندنەوەو نوسین.......24
سوتاندن و لەناوبردنی کتێب و سزادانی نوسەر لە وڵاتی چین.......25
سەردەمی فەرمانڕەوایی فاشیزم.......25
هونەری قسەکردن.......29
هونەری باوەڕ پێهێنان.......33
میتۆد.......36
کافکا و شیعر.......41
بەرهەمەکانی کافکا.......52
شیعرەکانی.......55
کورتە شیعر.......57
بەرهەمەکانی کافکا.......64
وەرگرانی خەڵاتی نۆبڵی ئاشتی.......65
خەڵاتی ئاشتی.......77
ڕێزمان و وشە لە زمانی کوریدا.......83
مێژووی داهێنانی کامێرای فۆتۆ.......86
شێرکۆ فەتاح، خەڵاتی (هێڵدە- دۆمین)ی بۆ ئەدەب وەرگرت.......89

ڕەچەڵەکی کورد

فێردیناند هینەر بیشلەر دۆست و دڵسۆزی دێرینی کورد..

بۆ ئەوەی لە نزیکەوە خوێنەری کورد بەوە بزانێت، کەسانێکی ئەوروپی ئەکادیمیست هـەن، دڵسۆز و خەمخۆری کـوردن. هـەردەم لە ساتە سەختەکاندا لە نزیکەوە هاوخەمی ئازارەکان بـوون. بەشێکی زۆری ژیانیان بۆ خزمەتی مێژووی گەلەکەمان تەرخان کردووە. بە پێویستم زانی نووسەرو ڕۆژنامەنوس و مێژوونوسی بەناوبانگی نەمساوی «فێردیناند هینەر بیشلەر» کە دۆستێکی دێرین و نزیکی کوردە، تیشک بخەمە سەر هەندێک لایەنی ژیان و بەرهەمەکانی تایبەت بە کورد ئەنجامیداون.

«فێردیناند هینەر بیشلەر» لە 1946/11/3 لە شاری (لینز) لە وڵاتی نەمسا لەدایکبووە. وەک نوسەرو ڕۆژنامەنووس و مێژوونوس کاردەکات. لە ساڵی 1965-1972 خوێندن و دکتۆرای لە زانکۆی ڤییەنا لە بواری مێژووی زانستی زمان تەواو کردووە. لە نێوان ساڵەکانی 1967-1990 بۆ کەناڵێ (orf)ی نەمساوی و چەند کەناڵێکی دیکەی وڵاتانی ئەوروپی کاری کردووە. لە ساڵی 1980-1985 لە وەزارەتـی دەرەوەی نەمسا فەرمانبەر بـووە، لە 1985هوە وەک نووسەرو ڕۆژنامەنوسێکی ئازادو مێژوونوس کار دەکات.

ئـەو شوێنانەی کـاری لـەبـارەوە کـردوون وەک: ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست، ڕۆژهەڵاتی ئەوروپا، یەکێتی ئەوروپا، کورد، ئێران، عێراق، تورکیا، ئیسرائیل، فەلەستین،

لوبنان و قوبروس. لە ساڵی 1973-1974 خزمەتی سەربازی کردووە. لە ساڵەکانی 1974-1976 لە نوسینگەی دەرەوەی وڵات بۆ یەکێتی ئەوروپاو ئەمەریکای لاتین پەیامنێر بووە. لە ساڵی 1976-1978 لە شەڕی ناوخۆی شارەکانی وەکو: بەیروت، قاهیرە، قودس، دمشق خەریکی پەیامنێری بووە. هاوکات لە کاتی شۆڕشی ئیسلامی ئێران لە ساڵی 1978 - 1980 لە تەهران ڕوماڵی ڕووداوەکانی شۆڕشی کردووە.

لە ساڵی 1980 - 1983 لە وەزارەتی دەرەوەی نەمسا لە بواری ڕاگەیاندن و ڕۆشنبیری و ڕۆژنامەوانی کاری کـردووە. لە سەفارەتی نەمسا لە لەندن و سەفارەتی نەمسا لە ئەسینا، یارمەتیدەری دیپلۆماتکاری ناسراوی نەمساوی «د.برونو کرایسکی» و بالیۆز «د.هربرت همری» بووە. لە ساڵانی -1981 1984 بۆ ئازادکردنی بارمتە دەستبەسەرکراوەکانی بیانی لەلایەن ڕژێمی عێراقەوە ئەندامی وەفدی دانوسکار بووە. هاوکات بۆ ئاڵوگۆڕکردنی دیلەکانی نێوان ئیسرائیل و فەلەستین، هەزار فەلەستینی و 150 شیعەی لوبنان بوون بەرامبەر سێ سەربازی ئیسرائیلی.

لە ساڵی 1991 ڕێکخەری وڵاتی نەمسا بوو، کە گەورەترین یارمەتیان بۆ کوردانی ئاوارەبووی نیشتەجێی کەمپەکانی ئێران هێنا.

ئەو ناوەندو کەناڵانەی

وەکو ڕۆژنامەنووس کاری تێدا کردوون:

نەمسا: orf، ڕۆژنامەی فینر- سەردەمی نوێ.

ئەڵمانیا: نوسینگەی پەیوەندییەکانی ڕادیۆ، ڕاپۆرتی گەشەپێدان لە جیهان، مافی تایبەتی ڕاکێشان، فرەنک سویسری، NDR، دێر شپیگل، دیدار.

سویسرا: مافی تایبەتی ڕاکێشان، کوردە گەڕاوەکان دوای ساڵی 1975، ڕۆژنـامـەی برنر. لە زۆر شوێنی دیکەیش. چەندین جار لە وڵاتانی ئەڵمانیا، فەرەنسا، یۆنان، نەمسا بە میدالیای زێڕینی شـەرەف بۆ ئەم خزمەتانەی کە پێشکەش بە کۆماری نەمسای کردووە خەڵاتکراوە. لە سەردەمی ڕاوێژکار «برونو کرایسکی» خەڵاتی سەرۆکی یۆنانی پێبەخشراوە.

ئەم ڕۆژنامەنوسە لە ساڵی 1970وە لە بارەی مێژوو و کولتوری کوردەوە دەنوسێت. لە زۆرێک لە ڕووداوەکانی کوردستان نزیکبووە، هاوخەم و دڵسۆزیان بـووە، ڕووداوەکانی وەک خۆی گواستۆتەوە و مێژووەکەی بە ڕاست و دروستی نوسیوەتەوە. ئەو بەرهەمانەی لە بارەی کورد نوسیویەتی:

- کوردە بێ ناسنامەکان لە ماڵێکی سوتاودا 1986.

- گێڕانەوەی هەندێك لایەن لە بزووتنەوەی گەلی کورد دوای ساڵی1975.

- مردن لە پێناو ئازادی 1988.

- مێژووی گەلی کورد، کە د. برونو کرایسکی پێشەکی بۆ نووسیوە.

- کوردەکان قوربانی گازی سامی عێراقن 1988،

ڕاپۆرتێکە لە کەمپەکانی سوستو و یوکسیکۆڤا لە تورکیا، لەگەڵ شایەتحاڵەکان، ئـەوانـەی بە چاوی خۆیان کارەساتەکەیان بینیوە لە ڕێکەوتی 1988/9/13. ڕاپۆرتەکە باسی بارودۆخ و تەندروستی ژیانی کوردانی بەرکەتووی چەکی کیمیاوی بادینان دەکات. لە مەترسی لەناوچوونیان کۆچیان بۆ تورکیا کردبوو. فێردیناند لە نزیکەوە لەگەڵ کەسەکان گفتووگۆی کردووە.

هەندێك لەو كتێبانەی بۆ توێژەرانی كورد،
بۆ لێكۆڵینەوە لە كورد گرنگن:

یەكەم/ كتێبی كوردەكان (Die Kurden)

لە ساڵی 2004 بە زمانی ئەڵمانی چاپكراوە، نزیكەی 700 لاپەڕەیە. باس لە گەلی كورد لە سەرەتای مێژووەوە تا ئەمڕۆ دەكات. چەندین لایەنی وەك: كولتوری، كۆمەڵایەتی و سیاسی هەر چوار پارچەی كوردستان، جوگرافیای كوردستان و 348 وێنە، 117 گرافیك. باس لە ڕەچەڵەك و ڕەگی كورد دەكات. هاوكات نزیكی ئەم میللەتە لەگەڵ میللەتانی ناوچەكە. پەوەندی ئایینی زەردەشتی و ئایینەكانی تر لە ناوچەكە، كە خزمایەتیان لەگەڵ ئایینی جوولەكە هەیە. زمانی كوردی بە كۆنتر لە زمانی هندی و ئەوروپی دادەنێت، كە پێش ئەوان قسەی پێكراوە. ئاماژە بە ئەنجامی لێكۆلینەوەكانی هەر سێ زانای جوو «ئەریل ئۆپنهایم»، «ئەلموت نێبل» و «مارینا فایەرمان» دەكات، كە كوردو جوو خزمایەتی نزیكیان بەهۆی جینایەتییەوە هەیە. ئاماژە بە ناوی كورد لە سەردەمی سۆمەرییەكان بەKur ، واتە چیانشین دەكات. kurdistan بە مانای وڵاتی كوردان دێت. لە سەدەی 12ی زایینی بەكار هاتووە. وشەی -karda kurda كۆنترین وشەن لە جیاتی وشەی كوردستان بە واتای وڵاتی كوردان لە پێش زایین بەكار هاتووە. جینۆسایدی كوردان لە شاری دەرسیم بە غازی قەدەغەكراوی كیمیاوی لەلایەن حوكمەتی ئەتاتوركەوە ڕاڤە دەكات. دامركاندنەوەی سەرهەڵدانی كوردەكانی عێراق لەلایەن بەریتانییەكان لە بیستەكانی سەدەی ڕابردوو، كە گازی كیمیاویان بە كار هێنا. لێدانی كوردەكان لەلایەن سەدام بە گازی كیمیاوی. ئەم كتێبە هەگبەیەكی دانسقەی مێژووییە لە زۆر لایەنی جیاجیای ژیانی گەلی كورد لە كوردستانی گەورە.

دووەم/ کتێبی ڕەچەڵەکی

(Die Herkunft der Kurden)

ئەم کتێبە (269) لاپەڕەیە، ساڵی 2010 بە زمانی ئەڵمانی لە دەزگای پیترلانگ/فرانکفۆرت -ئەکادیمیای نێودەولەتی بۆ چاپەمەنی چاپکراوە. (81) خشتەی بەیاناتی ئەنجامی توێژینەوەکان لە چەند بوارێک بەپێی ناوەرۆکی کتێبەکە تێدایە. (79) گرافیک، کە نەخشەی کوردستانن ئەم شوێنانەی کورد لە کۆنەوە لێی نیشتەجێبوون دەگرێتەخۆ.

کتێبەکە چوار بەشی سەرەکی لەخۆ دەگرێت:

یەکەم: بۆماوەیی دانیشتوانی کـوردkurden und (Populations- Genetik)، چەند توێژینەوەیەکی زانستیە، نزیکایەتی کورد لەگەڵ نەتەوەکانی دەوروبەری بەرباس دەدات. جوولەکە بە نزیکی کورد دادەنێت.

دووەم: شوێنەوار(Archäologie- Onomastikon) بەپێی لێکۆڵینەوەکان ناوە کۆنەکانی وشەی کورد وەها هاتوون: Kurda,Kurta,Karda,Kurti چەندین ناوی دیکەش کە لێکۆڵینەوەکان و سەرچاوە مێژووییەکان یەکلاییان دەکاتەوە.

سـێـیـەم: زانـسـتـی زمـان Lingustik باسی تایبەتمەندییەکانی زمانی کوردی لە ماوەی مێژووی کورد دەکات. باسی شێوەزارەکانی زمانی کوردی، دابەشبوونیان بەپێی هەڵکەوتەی جوگرافی و نیشتەجێبوونیان لە کوردستان. شێوەزاری کرمانجی سەروو زۆرترین پانتایی

داگیر دەکات. چونکە زۆرترین ڕێژەی دانیشتوانی کورد بەم دیالێکتە دەپەیڤن.

چوارەم: هەوڵەکانی پۆلێنکردنی مێژووی کۆنی کورد Versuch einer historischen Einordnung von) ältestem Kurdischen). بۆماوەیی دانیشتوان، هیندۆ ئێرانی کوردستان، هیندۆ ئاری، زازا، میتانی، ئێرانی پارسوا، پارسیس، میدیا، سکیتن. ئەم باسانە و چەندین باسوخواسی تر لەخۆ دەگرن. لە کتێبی کوردەکانیش ئاماژەی بۆ کراوە. بەڵام ئەم کتێبە زانستییانە ئەم بوارانە دەخاتەڕوو، کە لە بەشە سەرەکییەکانی کتێبەکە ناوییان هاتووە.

دوا ئەنجامەکانی زانستیی بۆماوەیی دانیشتوان، زانستی شوێنەوارناسی، زمان، مێژوو ئاماژە بەوە دەکەن، کە ڕیشەی کورد لە بنەڕەتدا جوتیاری و ئاژەڵداری بوو. لە سەردەمی چاخی بەردین، ئەو کولتورانەی لە ناوچەکانی باکوری وڵاتی نێوان دوو ڕوبار، کە مێژوویان بۆ (10000) هەزار ساڵ بەر لە زایین دەگەڕێتەوە، لەسەر ئەم زەویانە نیشتەجێن و خاوەن فەرهەنگ و شارستانیەتی خۆیانن. بەپێی بەیاناتی زانستی بۆماوەیی دانیشتوانی نوێ، کورد هاوبەشییەکی فراوانی لەگەڵ گەلانی ڕۆژهەڵاتی ناوین و ئەوروپاو ئاسیا هەیە.

سەرچاوەکان :

Die Herkunft der kurden - 1

Die Kurden - 2

www.fhe.cc - 3

مێژووی قەدەغەکردنی کتێب

کتێب یەکێکە لە فاکتەرە سەرەکییەکانی گۆڕان لە گشت بوارەکانی نێو ژیاندا. زۆرن ئەو کتێبانەی لە مێژووی مرۆڤایەتییدا کاریگەری گەورەیان هەبووە، هەروەها جێی مەترسی بۆ زۆرێک لە ئایدیۆلۆژیاکان و دەسەڵاتەکان بووە. ئەو هێزەی لە کتێبدا بۆ گۆڕانکاری هەیە، لە هیچ فاکتەرێکی دیکەی ڕۆشنبیریدا نییە، چونکە کتێب ڕاستەوخۆ کاریگەری لەسەر بیرکردنەوەو عەقڵی مرۆڤ هەیە، ئەم کاریگەرییەش، کاریگەرەییەکی ڕیشەییە. لەبەر ئەوە زۆرن ئەو کتێبانەی بەر شاڵاوی لە نێوبردن و سوتان قەدەغەکردن کەوتوون. ئەلبێرتۆ مانگوێڵ دەڵێت: ((لەنێو هەر کتێبخانەیەکدا، بە جۆریک لە جۆرەکان ڕەنگ و سێبەری پەرتووکخانەیەکی دیکە هەیە، یان بێژین کتێبخانەیەکی دیکەی پڕ لە کتێبی قەدەغەکراو، نەفرەتلێکراو، سوتێنراو، دڕاوو لە بیرکراو هەیە)) لە هەر قۆناغ و سەردەمێکدا، ئەو مرۆڤانەی چ بە کتێب و چ بە دەربڕینی بیروڕا، بۆچوونی جیاوازیان لە سەردەمەکەیان هەبووە، ڕوبەڕوی ئاستەنگی چەپاندنی بیروڕا، یان قەدەغەکردنی کتێبەکانیان بوونەتەوە. زۆربەی دەسەڵاتە ستەمکارەکان، لە هەر سەردەمێکدا بووبێت باوەڕییان وابووە لە ڕێی سوتاندنی کتێبی نوسەران، یان زیندانی و کوشتنی نوسەران، ئەم بیرورا جیاوازانە لەنێو دەبەن. بۆ نموونە (مارکیز دوساد) لە ڕێی نوسینە سەرشار سێکسییەکانی لە سەردەمی خۆی زیندانی کرا، چونکە دەسەڵاتی ئەو

کاتە، بڕوای وابوو نوسینەکانی (دوساد) کاریگەری نێگەتیڤ بۆ سەر ئەخلاقی کۆمەڵگە دروستدەکات. لەگەڵ ئەوەشدا بەرهەمی قەدەغەکراوی ڕزگار بوو هەیە. قەدەغەکردنی کتێب ئەگەر بە یاسایش بێت، نابێت ئەو واتایەی هەبێت، بیروڕای جیاواز لە هەر ڕوویەکەوە بێت قەدەغە بکات. هەموو ئەو دیکتاتۆرانەی هەوڵی قەدەغەکردنی کتێبیان داوە، لە پشت ئەمەوە هەوڵێکە بۆ دابەزاندنی شکۆمەندی مرۆڤ، چونکە مرۆڤ تاکە بوونەوەرە بیر دەکاتەوە، کەواتە دەبێت بیروڕای جیاوازیشی هەبێت. (دیکارت) لە بارەی عەقڵەوە دەڵێت: عەقڵ تاکە شتێکی جوانە، کە مرۆڤ لە ئاژەڵ جیادەکاتەوە. کەواتە عەقڵ بە مرۆڤ تایبەتە، مرۆڤ لە ڕێی عەقڵەوە دەتوانێت، دیالۆگ بکات. بێنرخ کردنی شکۆمەندی و مافی مرۆڤ (جیاوازی بیروڕا وەکو مافێکی هەر مرۆڤێک) هەوڵدانە بۆ باڵادەست کردنی یەک بۆچوون، یەک ئایدیۆلۆژیا. لە سەدەکانی ناوەڕاستدا لە ئەوروپا یاسای (یەک ئایین، یەک یاسا، یەک پاشا) هەبوو، ئەمە قەدەغەکردنی هەموو بیرێکی دیکەیە، کوشتنی فرەییە لە نوسین و لە دیالۆگ.

مێژووی کتێبە قەدەغەکراوەکان تەنها زنجیرەیەک لە ستەممان بۆ ناگێڕێتەوە، بە دیوێکی دیکەدا ئەوە مێژووی سەرکەوتنی وشەیە، ستەمکار هەوڵێکی زۆر لە ڕێگەی کاربەدەستانیەوە نەک تەنها بۆ سزادان، بەڵکو بۆ گەڕان بە دوای نووسین و لە ناوبردنیان دەدات.

مێژوو هەموو ئەو هەوڵانەی بۆ تۆمارکردووین، کە تێیدا هەوڵی قەدەغەکردنی کتێب و دەستنوسی

کراوە. ئەگەر لە سەردەمەکانی پێشوودا ئەم کارە بە ئاسانی دەکرا، بەلام بۆ ئەم سەردەمە تەکنەلۆجیای نوێی ئینتەرنێت هەموو سنوورەکانی بەزاندووە، هەر کوێیەکت بوێت مرۆڤ دەتوانێت دەستی پێبگات، مێژووی قەدەغەکردن، مێژووی هەر کتێبێکی دەرباز بووە لە لەناوچوون، لە هەمانکاتدا مێژووی هەموو ئەو کەسانەیە، کە هەوڵی ڕزگارکردنی کتێبێک، دەستنووسێکیان داوە. وەکو نوسەرو شاعیرو ڕۆژنامەنووس (هاینڕیش هاینە 1797-1856) لە ئاوارەیی دوا وانەکانی خۆی دەنووسێت و دەینێرێتەوە بۆ وڵاتی زێدی باوو باپیرانی.

(باوڵم سانساڵ) نوسەری جەزائیری و خاوەن خەڵاتی ئاشتی بازرگانی کتێبی ئەڵمانی لە ساڵی 2011، بەڵام لەلایەن وڵاتەکەیەوە ڕەگەزنامەی هاوڵاتیبوونی لێ وەرگیراوەتەوە. زۆرن ئەو نوسەرانەی لە حاڵەتێکی نادیاردا مردوون، ئەوانەی بە بێدەنگی لەبەر سێبەری دیکتاتۆریدا بە ناچاری دەمێنەوە و دەژین، ئەوانەی لەبەر ستەم و زوڵمی دیکتاتۆریدا ڕایانکردووە بۆ دەرەوی وڵات، لە تاراوگە لە دووری نشتیمانەکەیان دەژین و دەمرن. لە سەدەی هەژدە بۆ چاپکردنی کتاب یا خوێندنەوەی ڕۆمان، دەبوا داخوازینامەیەک بدەرێت بە کەنیسەو قەشە ڕەزامەندی لەسەر بدات. خوێندنەوەیەکی خراپ بۆ ڕۆمانەکەی دۆن کیشۆت، وایکرد قەشە بریاری سوتاندنی بدات لە گۆڕەپانێکی گشتی شار.

سووتاندنی کتێب و سزای نوسەر

لە سەدەکانی ناوەڕاستدا بۆ ڕێگرتن لە هەر نوسین و بیرکردنەوەیەکی دژوار لەگەڵ کلێساو پەیڕەوەی کلێسا، ڕێی سوتاندنی کتێبیان لە شوێنێکی گشتی یا گۆڕەپانێک، یان لە بەردەم کلێسای دەگرتەبەر. خەڵکییان کۆدەکردەوە، کەسی سزادراویان دەهێنا، کتێبەکانیان لەناو سندوق دەهێنا لە شوێنی دیاریکراودا ئامادەیان دەکرد، بەیانێک لەلایەن قازی دەخوێندرایەوە، کتێبەکانیان دەخستە ناو ئاگردان، دەیان سووتاند، هەندێکجار سزای سوتاندن نوسەرەکەشی دەگرتەوە. ئەو شوێنانەی، کە ئەم سزایەیان لە ئەورووپا لە سەدەکانی ناوەڕاست تێدا جێبەجێ دەکرا ئەمانەبوون: لە ڤییەنا لە بـازاری نوێ، لە فرانکفۆرت لە ڕۆمـەر، لە برۆکسل لە گۆڕەپانی گەورە، لە لەندەن لە گۆرەپانی پێش بازاڕ، یان بۆرسە. ئەم بڕیارانە ئەو کاتەی زۆرترین خەڵک ئامادەبوونایە دەکەوتە واری جێبەجێکردنەوە، بە تایبەت پێش نیوەڕۆیان ، چونکە خەڵک لەو کاتەدا بۆ بازاڕکردن دەهاتنە دەرەوە.

بە بڕوای (گۆتە) ئاگاداربوون و ئامادەبوون لە ساتی جێبەجێکردنی بڕیاڕی کتێب سوتاندن کارێکە بۆ بیرکردنەوە بەسودە و نرخی هەیە. (گۆتە) لە بیرەوەرییەکانیدا لەژێر ناوی (شیعرو هەقیقەت)دا ئاماژە بەوە دەدات، کە لە ڕێکەوتی (18ی نۆڤێمبری 1758) لە فرانکفۆرت لە (Romer) لە کاتی سووتاندنی کتێبدا ئامادە بووە. لەو سەردەمەدا بەپێی پرۆتۆکۆلی فەرمی حکومی کاتی ئەم پرۆسێسەیە دیاریکراوە، لەلایەن دادنوس و یاریدەدەری و دوو شاهید وەها نووسراوە: دوای جاڕدان لەلایەن جاڕدەری

حکومەت، شەش بوق لێدەرا، ئامادەبوونی چوار دادوەر بە عەبای سوور، سەرۆکی شارەوانی کتێبەکان لە ناوەڕاستی (60) سەرباز لەبەردەم شارەوانی بازنەیەکیان پێکدەهێنا، ئامادەبوونی (16) کەسی بە تواناو بەهێز بۆ پاراستن، سەرۆکی شارەوانی لەبەردەم باڵەخانەی شارەوانی لای دەروازەی بازنەکە وەستابوو، بۆ ئاگادار بوون جارێکی تر دەهۆڵەکانیان کووتی، دواتر بڕیار بە دەنگی بەرز لەلایەن دادوەرێک خوێندرایەوە، بڕیاری سوتاندنی کتێبەکان درا، کتێبەکانیش سندوق بە سندوق دەدڕێنران و دەخرانە ناو ئاگردانەکەوەو دەسوتان.

لە بەریتانیا لە ساڵی (1763) بەهۆی بڵاوبوونەوەی بابەتێک لە گۆڤاری (باکوری بەریتانیا) لەلایەن ڕۆژنامەنووسی دیموکراسیخواز (جۆن ویکلس)، کە ڕەخنەی لە حکومەت گرتبوو، بە سەرپێچی کردنی یاسایی و دژایەتیکردنی حکومەت تاوانبار کرا، بۆیە بڕیاری سوتاندنی درا. لە ساڵی(1521) پاپا ویستی (لۆتەر)ی ڕیفۆرمخوازی ئەڵمانی سزا بدات و لەگەڵ نوسینەکانی بیسوتێنرێت، بەڵام لەلایەن ئەڵمانەکانەوە پارێزگاری لێکرا. لە سەردەمی میسری کۆندا لە (3000) ساڵ بەر لە زایین، هەرچی کتێب و نوسراوی قەدەغەکراو هەبوو لەناوبران.

پەرتوکخانەکان ئەو شوێنە بایەخدارانەن بۆ کتێب شاردنەوەو هەڵگرتن. تەنانەت زۆر لە کڵێساکان جێی شاردنەوە و هەڵگرتنی کتێبی دانسقەن، یان ئەو کتێبانەی تەنیا ڕهبەنەکان ڕێی خوێندنەوە و تەماشاکردنیان پێدراوە. لە ڕۆمانی (ناوی گوڵ)ی (ئێمبەرتۆ ئیکۆ)دا وێنەی کڵێسایەک بۆ کتێب شاردنەوەو هەڵگرتن دەبینین. لە زۆرێک لەو شوێنانە کتێب و بەرهەمی دانسقە و نایاب

دەدۆزرێنـەوە. لە پەرتووکخانەی یەکێک لە کڵێساکان کتێبی هەمەجۆری دانسقەی هەموو شوێنێک هەڵگیراون، نووسخەی زۆر بە نرخی نووسەرە عەرەبە کەم ناسراوەکانی کۆن و سەدەکانی ناوەڕاستی لە هەموو بوارە جیاجیاکاندا هەن، هەموویان بەهادارن یەک دانە کۆپیان هەیە. بۆ نموونە لە کڵێسای (برایان)دا کەس بۆی نییە بچێتە ناو پەرتوکخانەکە، چونکە لەم شوێنانە کتێبگەلی قەدەغەکراوی سەدەکانی ناوەڕاستی تێدایە، کتێبگەلێک دانسقەن، مرۆڤ ناتوانێت هیچ کتێبێک بۆ خوێندنەوە بە خواستن وەرگرێت. تەنانەت زۆرێک لە ڕەبەنەکان زانیاری وردیان لە بارەی کتێبە هەڵگیراوەکان نییە، خوێنەر ناتوانێت لە ڕێی پرسیار لە بارەی کتێبە نایابەکانیان لێ بکەن وەکو کتێبگەلێک لە بارەی باوەڕی جوولەکەو نوسەرانی عەرەبی کۆن.

سەدەکانی ناوەڕاست بە سەدەی تاریکی ئەورووپا دادەنرێت، ڕەخنەگرتن لە ڕۆحی مێژوویی و تێڕوانین و بـاوەڕی مەسیحیەت قـەدەغـە بـوو، زۆریـک لە بەرهەمەکانی ئەریستۆ تالیس و ئەفلاتۆن ونبوون، هەروەها نوسینەکانی بواری زانستی ماتماتیک و پزیشکی و فەلەکی....هتد، چونکە زۆرێـک لـەو بەرهەمانە دژوازبوون لەگەڵ ئەو بیروڕایانەی پیاوانی ئایینی کڵێسا و دەسەڵات بڵاویان کردبوونەوە. هەر کتێب و نوسینێک لەگەڵ ئەوان ناتەبا بوایە مەترسی لەسەر دەسەڵاتی ئەوان دروستدەکرد، بۆیەش لە ئێستادا تەنیا ئەو بەرهەمانە ماون، کە بۆ زمانی عەرەبی وەرگێڕدراون و پارێزراون.

قەیسەری مەسیحی یوستینیان لیس سالی 529 دوای زایین. ئەکادیمیای ئەسینای داخست لەبەر بوونی فەیلەسوفەکان ، لە ناوەڕاستی سالەکانی (400) لەسەر

بڕیاری قەیسەری ڕۆم (فلاڤیۆس ڤالینس) سەرجەم کتێبخانەکانیان لە کتێب بەتاڵ کرد، خاوەن کتێبخانەکانیشیان لەگەڵ دەسوتاندن، قوتابخانە کلاسیکییەکان داخران، تەنها (کۆستەنتین پۆل وئەلیکساندریا) مانەوە، زاناکانیان بەرەو میزۆپۆتامیا ڕۆیشتن.

سوتاندن و دڕاندنی کتێبی پەرتووکخانەکان لە سەردەمی (ئەلکساندەر)دا ڕۆلی گەورەی لە مێژوودا بینی، زانستە جیاجیاکانیش قەدەغە کرابوون. (ئەلکساندەر) لەگەڵ دروستکردنی شاری ئەسکەندەرۆنە لە میسر بڕیاری دروستکردنی پەرتوکخانەیەکیشی بە ناوی (موزین) دا. ئەم پەرتوکخانەیە پێکهاتبوو لە: ئەکادیمیا، ژووری خوێندنەوە، چەند شانۆیەک، باخچەو ماڵ بۆ بانگهێشتی لێکۆلەرەوان. بەپێی سەرژمێری بەڕێوەبەری مۆزاینۆس، کە لە ساڵی 300 پ.ز. ئەنجامی دابوو، (400،000) دەستنوس و (90،000) دانە ڕۆلەی نوسراو هەبوون. دەستە خوشکی ئەو پەرتوکخانەیە بە ناوی (سێراپیس تێمپل) لە کۆتاییدا (40،000) ڕۆلەی دەستنوسی تێدا بووە، هەموو ئەوانە سوتێنراون و لەناوبراون.

لە سەدەی (13)دا مێژوونوس (عەبدولفاراد)، ئەوەی دۆزیوەتەوە کە مێژوونووس و فەیلەسووفی عەرەب (ئیبن ڕوشد) بەندێک لە لێکۆڵینەوەکەی ئەریستۆ تالیسی وەرگێڕاوەتە سەر زمانی عەرەبی و بڵاویکردۆتەوە، کڵێسە بڕیاری قەدەغەکردنی لەسەر نوسینەکانی ئەو فەیلەسوفە دانابوو، بەپێی بڕیاری کڵێسا، کە هەر نوسینێک بەدەر بوایە لە یاسای دین قەدەغە کراوبوو. ئەنجامی بەرهەمی لێکۆلینەوەی ناوەندگیری فەیلەسوف (ئیبن

ڕوشد) تەنها لەلایەن مەسیحییەت قەدەغە نەکرا، بەڵکو لەلایەن جیهانی ئیسلامیش قەدەغە کرا، لە کۆتاییەکانی سەدەی 12 دەستنوسەکانی لە قورتوبە سوتێنران، وەکو بەرهەمەکانی ڕیفۆرمخوازی ئایینی (ئیبن غەزالی).

لە سەدەی (6 و7) دا لەلایەن قەیسەرەکانی بێزەنتیەوە هەر نوسینێک دژی باوەڕییان بوایە بە بێدین و مولحدیان لەقەڵەم دەداو کتێبەکان دەسوتێنران، سەد ساڵێک دواتر چەند دەستنوسێکی کەم لە ئەرشیفی (پاپا کۆنزیل) مابوونەوە ئەوانیش کە بۆ فڕێدان و دەست بەسەر داگرتن بوون، لەو ژوورانەی، کە چوونە ژوورەوە قەدەغە بوو، پەرتوکی شاراوە هەڵگیرابوون، لە سەدەی 12 جارێکی تر بیر لە سوتاندنیان کرایەوە، سانسۆرو سوتاندنی کتێب بەردەوام بوو، ناوەڕۆکی هەر نوسینێک لەگەڵ باوەڕی مەسیحیەت هاوڕاو هاودەنگ نەبوایە پەسەن نەدەکرا، وەرگێڕانی هەر بەشێکی ئینجیل قەدەغە بوو، بە هۆکاری ئەوەی کە واتای ڕاستەقینەی لە دەستدەدات، لە کۆتایی ساڵەکانی سەدەی 12 شارەزای ئایینی (دیۆسیۆس مێتزی) فرەنسی، ئینجیلی لە لاتینییەوە وەرگێرابوو بۆ ئەوانەی کە نازانن لاتینی بخوێننەوە و ڕاڤەی بکەن، قەشە ئەوەی قەدەغە کرد، بە دوای هۆکاری قەدەغەکردنەکەیدا گەڕان، قەشەیش وەڵامی پێنەبوو، بۆیە پاپا (ئەنۆزنێز) ئاگادار کرایەوە، قەشە هۆکارو تێبینییەکانی بۆ نارد، بڕیاردرا هەر ڕەخنەیەک لە قەشە قەدەغەیە.

لە ساڵی (1229) پاپاو قەشەی مەزن بڕیاریاندا کە ڕاسپاردە و فەرمانی هەر شارەزایەکی کۆن، یان نوێ بۆ هەر زمانێک قەدەغە بکرێت، هەروەها بڵاوکردنەوەی گفتوگۆو پرسیارکردن لە بارەی باوەڕی فەرمانبەرانی

کڵێسا قەدەغەکرا. دڵنیاکرانەوە جارێکی تر هەر کەسێک پابەندی بـاوەڕی ئینجیل نەبێت، ئەوە بە بێباوەڕو لادەر لە قەڵەم دەدرێت، بۆیە بەشێکی زۆر لە دوورخراوە و بێباوەڕو ئەوانەی ڕای جیاوازییان هەبوو، بوونە قوربانی.

هەڵمەتی سوتاندنی کتێب و دژایەتیکردنی بەرهەمی فیکری مرۆڤ بەردەوام بوو، هەروەک (هێرمان رافێتسدەر) نووسیویە: لە پاریس لە 1372/7/14، کتێب، نووسراو، دەستنووس، سەرجەم ئەوانەی بیرکردنەوەی جیاوازیان لە قۆناغی جیاجیاکاندا هەبوو سوتێنران. ئەم شێوازی قەدەغەکردنە تا ئیمڕۆش بە شێوەی جیاواز هەیە، وەکو (یۆهان هۆس) و ڕابەری ڕۆحی (جۆن کلیف) وانەو وتارو خوێندنی بەرهەمەکانیان لە هەموو شوێنێک قەدەغەکرا، بۆ نموونە ئەزموون و داهێنانەکانی (جۆن کلیف) لە ئۆکسفۆرد لەگەڵ نوسخەی وەرگێرانەکەی ئینجیل و وانەکانی بە زمانی ئینگلیزی.

ڕیفۆرمخوازی چیکی (یان هۆس) وەکو بێباوەڕ سووتێنرا. (پاپا لیۆس) لە ساڵی (1515) بڕیاریدا هەر دەستنووسێک، کە کڵێسە ڕێگەی پێنەدا بسووتێنن. پێنج ساڵ دواتر بڕیاری سوتاندنی نوسینەکانی (مارتن لۆتەر)ی ئەڵمانی بە ئاهەنگێڕان لە ڤۆرمسی ئەڵمانیا درا، تەنانەت بڕیاری ئەوە درا (لۆتەر) لەگەڵ کتێبەکانی بسوتێنرێت. سوتاندن بە شێوەی ئاشکرا لە شوێنە گشتییەکان وەکو کەڵەگایی پاپا بوو، حوکمی کڵێسا لە هەر وڵاتێک زاڵبوو، بە زۆر خۆسەپاندن بەردەوام بوو. دژایەتیکردنی بیرو باوەڕە نوێیەکان بەردەوام بوو، لە لەندن، ڕۆما، پاریس، میونشن. پاشای فرەنسا (فرانز)، لە ساڵی 1535 چاپکردنی

هەر کتێبێک و خوێندنەوەشی قەدەغە کرد، لەگەڵ چاپخانەو دەزگا چاپەمەنییەکان، سزای مەرگی بەسەردا سەپاندن. لە جنێف توندڕەو (کالڤین) لە ساڵی 1546 بەرهەمی نوسەرێکی سوتاند، کە بڵاوکرابوویەوە ، لە ساڵی 1553زانای ئایینی (میگویل دی سێرڤیتۆ) لەگەڵ بەرهەمەکانیدا سوتێنرا. لە دیکۆمێنتی (هێرمان ڕافیتس) دا نـوسراوە لە بەریتانیا نوسەر لەگەڵ بەرهەمەکانی دەسوتێنرا، لە گوێچکەوە یەک بە یەکی ئەندامەکانی لەشیان دەبڕی، تا دەستیشیان لێدەکردەوە، دەیان خستە ناو ئاگری نوسینەکانی تاکو دەبوو بە خۆڵەمێش.

(درابیتۆس) بەهۆی نوسینەکانییەوە سزای توندی لەلایەن حاکم بۆ دەرکرا بە بڕینەوەی ئەو دەستەی نوسینی پێکردووە، لەگەڵ سەر پەڕاندنی . بەرهەمەکەی لەلایەن (یۆهان کۆمینۆس)ی هاوڕێی چەندجار چاپکراوە. هەر کەسێک ئەو نوسینەی پێ بگیرایە سزای سەر پەراندن، زمان برین و بەشان هەڵواسین بووە، لەسەر داوای قەیسەر (لیۆپۆلد1) بە ڕێکخراوەیی سەرجەم کتێبەکانی کڕان و دوایی لەناوبران، بەڵام بیری (درابیتۆس) هەر بە زیندوویی مایەوە.

بنەماڵەی هابسبۆرگ لە نەمسا، هەنگاریا، هۆڵەندا، هەمان میتۆدی حوکمی کڵێسەیان بۆ سوتاندنی کتێب بەکاردەهێنا. نەمسا لەو سەردەم بە دیارترین وڵاتێک، کە سوتاندنی کتێبی تێدا زۆر بەرچاو بووە دادەنرێت، لە سەردەمی قەیسەر (یوسفی) و ماریا ترێزا ،سانسۆر گەشەیسەند. لەسالی 1767 بڕیاردرا. لە ماوەی هەشت ڕۆژدا هەر کەسێک کتێبی هەبووایە، دەبوایە بە دەستی خۆی بیسوتێنێت، تەنانەت جانتای موسافیرەکان و

پۆستەیان دەپشکنی، دەرگاو پەنجەرەی ماڵەکان دەخرانە سەرپشت، ماڵەکانیان دەپشکنی و بە خاکەناس ناو ژوورەکانیان دەکۆلی و بەدوای کتێبدا دەگەڕان. بۆیە ڕاپەڕینی خەڵک دژی بنەماڵەی هابسبۆرگ و بەرپابوونی شۆڕشی فەرەنسی لە ئەنجامی زوڵم و ستەمی چەند ساڵەی حوکمی تۆتالیتاری بنەماڵەیی قەیسەرو پاشایی بوو.

خوێندنەوەو نوسین

مەرسومی قەدەغەی فێربوونی خوێندنەوەو نوسین لە بەریتانیا هەبووە، بە بۆچوونی ئەوان ئەوەی چەند وشەیەک بزانێت دەبێتە هۆی ئەوەی لە داهاتوودا دەتوانێت هەموو وشەیەک بخوێنێتەوە و تێبگات. دەتوانێت بە ڕستەیەک جیهانێکی هەبێت، دەتوانێت بە نوسین ڕێگرییەکانی بەردەمی ببینێتەوە و گۆڕانکارییەک بکات، کاریگەری لەسەر هەمووان هەبێت. خوێندن و نوسین دەبێتە هۆی ئازادی کۆیلەو ڕەشپێستەکان.

پاشای بەریتانیا (کارلی دووەم) بڕیاریدا پێویستە هەموو بەریتانییەکی کریستیان ئینجیل بخوێنیتەوە، بەڵام کۆیلەو خزمەتکار بۆیان نییە فێری خوێندن و نوسین بن ، ئەوەیش لە ترسی هۆشیار بوونەوەو ڕاپەڕین. دواتر کۆیلەکانی بەریتانیاو ئەمەریکا توانیان ئینجیل بخوێننەوە و ڕاپەڕن.

سوتاندن و لەناوبردنی کتێب و سزادانی نوسەر لە وڵاتی چین

قەیسەر (کین شیهوانگدی) لە ساڵی 213 پ،ز. تەنها گرنگی بە پاراستنی دەسەڵات و مانەوەی لە حوکمکردن دەدات، زۆر لەدەستنوس و ناوونیشانی سوتاند ، بۆیە ئەو بە یەکەم کەسێک، کە کتێب سوتێنەر بووە دادەنرێت. لە سەردەمی قەیسەری چین (کیيانلۆگ) لە ساڵی 1772، بڕیاریدا سەرجەم کتێبخانەکانی وڵات بگەڕێن، کتێبە دانسقەکانی بۆ ببەن، کتێب و دەستنوسی زۆر لای خاوەنەکانیان هەبوون کۆیان کردنەوە، ئەو کتێبانەی ڕەخنەیان ئاراستەی قەیسەر کردبوو سوتێنران، هەڵمەتەکە بەرهەمی ئەدەبی بەرزو بە نرخیشی گرتەوە. قەیسەر خۆی لیستی کتێبە ترسناکەکانی لەلا بوو، داوایکرد هەمووی بۆ ئامادە بکەن. ئەنجام (2000) ناونیشانیان کۆکردەوە، بڕیاری سوتاندنیان درا، ئەو بڕیارەی قەیسەر تاکو مردنی لە سالی 1795 بەردەوام بوو.

سەردەمی فەرمانڕەوایی فاشیزم

سەردەمی فەرمانڕەوایی ناسیۆنالیستی، فاشیزم لە ئیتاڵیاو ئەڵمانیاو نەمسا تەنانەت هونەری وێنەکێشان قەدەغە بوو ، ناسیۆنالیستەکان لە 1931 تەواو بەسەر قوتابخانە و زانکۆو پەیمانگاو گۆڤار و ڕۆژنامەکاندا زاڵبوون. میدیاکارانی ئەڵمانی لە ڕێکەوتی 10- 5 هەموو ساڵێک یادی ئەو ڕۆژە لە بەرلین دەکەنەوە، کە ڕێکەوتە لەگەڵ هەڵمەتی نازییەکان بۆ سوتاندنی کتێب و چاپەمەنی لە ئەڵمانیا.

نازییەکان لە 1933/4/12 هەڵمەتێکی سوتاندنی کتێب و چاپەمەنییەکان و کتێبی خوێندنگاکانیان

دەستپێکرد، لە 10/ 5 کۆتایی پێهات. هەڵمەتەکەیان لە دوازدە تێز پێکهاتبوو، لە ڕادیۆ، چاپەمەنی، بڵاوکراوەو شوێنە گشتییەکان، زانکۆکان، خوێندنگاکان، پەیمانگاکان لەژێر ناوی (جارێکی تر میوانی نا ئەڵمانی) بڵاوکرایەوە وەکو: جوولەکە زۆر ترسناکە تەنها بۆ جوولەکە بیر دەکاتەوە. ئەڵمان دەنوسن، بەڵام جوولەکە بیردەکەنەوە. ئاگاداری یەهودییەت لە بڵاوکردنەوەی بەرهەمەکانیان بە زمانی عیبری بن. تەنها دەبێت بە ئەڵمانی بنوسرێت و چاپکرێت و بڵاوبکرێتەوە. ئەڵمان ئەڵمان..ئامۆژگاری بۆ خوێندنگاکانی ئەڵمانەکان، دەبێن پرۆفیسۆر و خوێندکاری ئەڵمانی لە بیرکردنەوەی میوانەکان دڵنیا بن.

دژایەتیکردنی پرۆفیسۆرو نوسەران بە ئاشکرا ڕاگەیەندرا، بەرهەمەکانیان سانسۆر دەکران، لەوانە: ماگنۆس هیرشفیلد، تشۆلسکی، شتیڤان تسڤێگ، لیۆن فیوخت ڤاگنەر، ڤیکی باوم، ئیمیل لودڤیگ...تاد.

لیستێکی ڕەشیان لەناو بەرهەمی نوسەران دەرکرد وەکو:-1 71 ئەدەبیاتی جوان، 127 نوسەر، 4 زانای ئایینی، 51 نوسەر، -2 هونەر 8 بەرهەم و 5 مۆنۆغرافی، لێکۆلینەوە. -3 سیاسی و زانای وڵات ،121 نووسەر، 5 نوسینی بێ ناونیشان.-4 مێژووی ئەدەب لەگەل 5 نووسەر. -5ئایین ،فەیلەسوف، زانستی پەروەردە لەگەل 22 نووسەر.

لە هەڵمەتی یەکەمدا بەرهەمی هەریەک لە (ئیریش کێستنەر، شتیڤان تسڤێگ، هاینریش مان، ئەلفرێد دوبلن، لە کتێبخانەکان هێنرانە دەرەوەو لەگەڵ بەرهەمی کتێبی میللی لەناوبران و فرۆشتنیان قەدەغە کرا. لە -6 5 - 1933 تالانی کتێب لە پەرتوکخانەکانی سەرتاپای وڵات

دەستپێکرد، لە زۆر شوێن پێکداداان ڕوویدا. ڕێکەوتنێک لە نێوان ڕۆماو بەرلین لە ساڵی 1939 بۆ قەدەغەکردن و دژایەتیکردنی نوسەران ئیمزاکرا. لیستێک لەلایەن حکومەت دەرچوو بە ناوی لیستی دوژمنانی ئەڵمانیا، بڕیاری ڕەسمی بۆ قەدەغەکردنی چاپەمەنی و کتێب دەرچوو، کە لە 12400 ناونیشان پێک هاتبوو لەگەڵ کۆبەرهەمی 149 نووسەر. لە 12--4 1940 لیستی تەواوی ناوی ئەو نوسەرانەی بە دوژمنی ئەڵمانیا هەژمار دەکران دەرچوو وەکو: برتۆلد بریخت، غراف ئۆسکا، دبلن ئەلفرید، یاکوب بێرتۆلد، کێر ئەلفرێد، لودڤیگ ئەمیل، مان ئەریش، مان هاینرێس، بریدل فیڵ، لێبرت ئارتۆر...هتد.

قەدەغەکردنی کتێب و سوتاندن و سزادانی نوسەران لە سەرتاپای جیهان بوونی هەبووەو هەیە، مێژوویەکی تاڵ و پڕ لە ئازارە، سەرشارە لە تاوان دەرهەق بە نوسەران. هەر وڵات و دەسەڵاتێک بە پێی حوکم و یاسای وڵاتەکەی ڕەفتاری لەگەڵ کتێب و نوسەر کـردووە، تا ڕۆژگـاری ئەمرۆیش ستەم و زوڵم بەردەوامە، لە کوێ دیموکراسی نەبوو، دین لە دەوڵەت جیانەبوو، یاسا سەروەر نەبوو، مافی مرۆڤەکان لەژێر هەڕەشەی فەرمانڕەوایەتی ئەو وڵاتەیە.

لە تورکیا وەرگـری خەڵاتی نۆبل ئۆرهان پاموک، کتێبەکانی لە کتێبخانەکان دەرهێنران و سوتێنران. لەبەر ئەوەی ڕخنەی لە سیاسەتی حکومەتی تورکیا لە بەرامبەر گەلی کورد و جینۆسایدی ئەرمەنییەکان لە ساڵی 1915، لەلایەن دەسەڵاتی عوسمانلی دەگـرت. ڕۆماننووس (سەلمان ڕوشدی) بە ڕەچەڵەک هندی، کاتێک ڕۆمانی (ئایەتی شەیتانی لە ساڵی 1988)دا چاپکرد، (خومەینی)

ڕابەری شۆڕشی ئیسلامی ئێران لە ساڵی (1989) فەتوای کوشتنی بۆ دەرکردو سێ ملیۆن دۆلاری وەک پاداشت تەرخانکرد بۆ هەر کەسێک سەلمان ڕوشدی بکوژێت، ئێستاش ژیانی نوسەر لە مەترسیدایەو هێزی تایبەت دەیپارێزن. لە میسر ڕۆماننووس (نەجیب مەحفوز) وەرگری خەڵاتی نۆبڵ لەلایەن توندڕەوەکانەوە بەر چەقۆ درا. قەدەغەکردنی بەرهەمێکی نوسەری کورد سەلیم بەرەکات لە وڵاتی ئوردن بە ناوی (ڕۆمانی دڵشاد).

لە ساڵی 1971 کاتێک (میرزا مەنگوڕی) کتێبی (گەشتیک بەرەو مەریخ)ی چاپکرد، کتێبەکانی سوتێنران و لەلایەن خەڵکی بەردباران کراو لە ڕانیەش شار بەدەرکرا، بەڵام لەم چەند مانگی دواییدا وەک ڕێزلێنانیک لە شاری ڕانیە پەیکەرییان بۆ دانا. لە ساڵی 1985 کاتێک نوسەری کورد (عەبدولخالق مەعروف) کتێبی (مرۆڤ لە کۆمەڵی کوردەواری) چاپکرد، دەستێکی نادیار هەمان ساڵ لە گەڕەکی ئازادیی هەولێر شەهیدیان کرد. نوسەر (مەریوان هەڵەبجەیی) کاتێک کتێبی (سێکس و شەرع و ژن لە ئیسلامدا)ی بە چاپگەیاند، لەلایەن ئیسلامییەکانەوە هەڕەشەی کوشتنی لێکرا، ئەویش ناچار بەرەو تاراوگە سەری خۆی هەڵگرت.

سەرچاوەکان

1- Barck, Simone Lokatis Siegfried: Zensurspiele, Halle 2008.

2- Assmann, Aleida und jan : Kanon und Zensur ,München 1987

3- Batalle, Georges: Das obszöne Werk , Reinbek 1977

4- Battles , Matthew: Die Welt der Bücher, Düsseldorf 2003

5- Breuer, Dieter :Geschichte der literarischen Zensur in Deutschland, Heidelberg, 1982

هونەری قسەکردن

بۆ ڕاهێنان پێویستیم بە سێ هەفتە زیاتر هەیە، تا بۆ قسەکردنێکی باش ئامادەبم (مارک توین)

مرۆڤ ڕۆژانە وەک پێویستییەکی ژیان بۆ ئامانجیک یا مەبەستێک قسە دەکات، واتا و جۆری دەربڕینەکە باش، یان خەراپ بێت بۆ بەرامبەرەکەت کاریگەری خۆی بە ئەرێ یان نەرێ بەجێ دێلێت. بۆ قسەکردن بە شێوەیەکی تەندروست لە کاتی: وانەگوتنەوە ، وتاردانی سیاسی، سیمینار، وتوێژی گروپێک لەگەڵ یەکتریدا یان هەر جۆرێکی تری پەیڤین....هتد. ئەرکی سەرەکی قسەکەر دەبێت زیاتر لەسەر ئامانج قسە بکات، لەسەر ئەوشتەی ئامادەی کردووە تا کۆتایی بە قسەکانی دەهێنێت لە بارەیەوە بدوێت، دواتر شانازی بەوە دەکات کە چۆن دواوە. بەڵام بە پێچەوانەوە ئەگەر کەسانێک تێنەگەیشتن، ئەوا وەک پێویست نەدواوە واتە ئەنجام بەدەست نەهاتووە. وەک لە زانستی پراگماتیک زیاتر گرنگی بە قسەکردن و ئاخاوتن دەدرێت، چونکە پەیڤین و دەربڕین پێش نوسین هەبووە لە ژیانی ڕۆژانەش زۆرتر قسە دەکرێت.

فرانکلین ڕۆزڤێلت دەڵێت:» دەبێت ڕاست و کورت قسە بکەیت». پێش قسەکردن دەبێت ڕەچاوی ئەوە بکەیت کە چ قسەیەکت پێشتر تاقیکردۆتەوە، بە ڕاست کامەیانت داناوە بیکەیت؟ حەزدەکەیت چ قسەیەک بکەیت؟ میتۆدی باشی قسەکردن، ئاگادارییەکە بۆ هەمووان، ئەو حەقیقەتە دەزانن تۆ لە کوێوە قسە دەکەیت، قسەکەری باش وەک کاپتنی کەشتی وایە، کە کەشتییەکەی بە ئاڕاستەیەکی باشدا دەبات، بۆ ئەو شوێنەی کە مەبەستیەتی ماوەی گەیشتن و دوورییەکەی دەزانێت، کات و شوێن شارەزایە.

ئەم حالەتە لەگەڵ چەند جۆری قسەکەر دێتەوە، زۆرێک لەوانە دەیانەوێ بە یەکجار لەسەر زۆر شت قسە بکەن، هەمووشیان وەک یەکبن لە: بیرکردنەوە، هەڵسوکەوتکردن، هەستکردن، یەک ئەنجام بدەن بە دەستــەوە، کاتێک قسەکەر لێدوانەکەی ڕوون نەبێت، گوێگر دوو دڵ دەبێت، واتە تێنەگەیشتوون، ئەنجامەکەیان وەک پێویست بەدەست نەهاتووە. هەندێك قسەکەر هەیە گرفتی زۆرییان دەبێت، ئاگاداری هیچ نییە یا تەنها کەمێک دەزانێت و شارەزایی وەک پێویست نییە، بەڵکوو نازانێت کەشتییەکەی بەرەو کوێ دەڕوات؟ لە ڕاستیدا نازانێت بەرەو چ کەنارێک دەڕوات، تا دەگاتە کەنارێک ڕایدەگرێت، لەوێ دەمێنێتەوە، بێئەوەی لەم شوێنە پێویست بێت.

کاپتن شوێنی مەبەست دیـاریـدەکـات، ئینجا بزوێنەری کەشتییەکەی دەخاتە کار، ئەوە تەواو دێتەوە لەگەڵ قسەکەرێک، واتە پەیڤدەر دەبێت کەنارێکی دیاریکراوی لەبەرچاو بێت، ئەو شوێنەی دەبێ لەنگەری لێبگرێت، گوێگر بۆ ئەو شوێنە ببات کە مەبەستیەتی بەرجەستەی بکات، بەڵام ئەگەر قسەکەر ئامانجێکی لەبەرچاو نەبێت، پێویست ناکات مەکینەکەی بخاتە کار. هیچ کاتێک سەرکەوتن لە ئاخاوتنەکەی بەدەست ناهێنێت. گوێگر ئامادە نییە جارێکی تر ئەم تەجروبەیە دووبارە بکاتەوە، چونکو هیچی دەستناکەوێت، لە ڕۆشتنی ئەم سەفەرانەدا هەردەم بەرەو دواوە دەگەڕێتەوە. کەواتە قسەکەر نەیتوانی سەرنجی گوێگر بۆخۆی ڕابکێشێ ، بۆیە گوێگر جارێکی تر ئامادە نابێتەوە.

کەسێک لە ناوەڕاستی وانەکەدا ڕات دەگرێت و پرسیار دەکات: تۆ بەرەو کامە کەناری دیاریکراو دەڕۆیت؟ ئایا دەتوانی یەکسەر وەڵامی ئەم پرسیارە بە ڕستەیەکی ڕەوان بدەیتەوە وەک کاپتنی کەشتییەکە؟ ئەگەر نەتتوانی؟ دەتوانی سوپاسی بکەیت، تێیبگەیەنیت کە بەڕاستی تۆ لەم قسەیەدا خاڵی دیاریکراوت نییە، ئەگەر ویستت لە کاتێکی تردا وانەیەک یا قسەیەک، لێدوانێک، لە هەر شوێنێکی تردا بکەیت، خاڵی دیاریکراوت هەبێت، دەتەوێت بیرو بۆچوونێک لە وانەکەتدا دەرببڕیت؟ لە قسەکردندا باشتر بیت؟ دەتەوێت بیرۆکەی باشتر باس بکەیت؟ دەتەوێت بۆ هەستی گوێگر باشترو بە هێزتر قسە بکەیت؟ بەر لەوەی وەڵام بدەیتەوە، دەبێت وەڵامی پرسیارگەلێکی گرنگ بدەیتەوە:

بۆچی گوێگر دەیەوێت جۆری بابەتی قسەکەر باشترو کاریگەرتر بێت لەسەر هەست و سۆزی؟ بۆچی ئەو ئامادەی وانەیەک دەبێت؟ بۆ ئەوەی تۆ زیاتری پێ بدەیت، دەبێت هانی گوێگر بدەیت. تاکو دوای قسەکان کە هەڵستایە سەرپێ چالاکتر بێت. هۆکارەکانی قسەکردن بۆ مرۆڤ لەوانە: زانیاریدان بە ئەوانی تر، گفتوگۆکردن، هاندان بۆ کارکردن، هەنگاوەکان پێک دێت لە: گرینگی پێدان، ئاگادارکردنەوە، متمانەی گوێگر بەدەست بهێنێت، بنجینەکانی زیاتر بێ، بێ مەبەست پێی مەبڕە. هەرچی تۆ بیڵێیت گوێگر باوەڕ ناکات، باشترین میتۆد بە دەست هێنانی متمانەیە، کەواتە قازانج دەکەیت، بەو واتایە باشترە لە قسەکردندا زۆرتر هەقیقەت و ژمارە بدەیت بەدەستەوە. جارێکیان کەسیک لەلایەن (دێل کارنیگی)ەوە بەشداری کۆرسیکی ڕەوانبێژی کرد. بە جووڵەی لەش ڕێزی بۆ

گوێگرەکان پیشاندەدات، هەر یەکێک لە گوێگرەکان هەستیان بەوەکرد کە ئەوکەسە چەند زیرەکە و چۆن دەتوانیت بە جوانی خۆی لەسەر شانۆ نمایش بکات، ئەوکەسە وەکیلی تامین بوو، لە هەمان کۆرس کەسیکی تر بەشدار بوو، زۆر روحسوک بوو، جارناجارێك بە دوای وشەدا دەگەڕا، توانای بیرکردنەوەو داهێنانی کەم بوو، بەڵام مرۆڤ لە ڕوخساریدا دەیزانی ئەو مەبەستی چییەو چی دەڵێت بۆ دەربڕینی بۆ چوونەکانی.

ونستن چەرچڵ دەڵێت» تەنها دوو شت گرانترە لە قسەیەک کە بیکەیت : یەکێکیان بۆ پێشەوە بە دیوارێکدا هەڵگەڕێیت، ئەویتریان کچێک ماچ بکەیت، بەڵام ئەو لە پێشت ڕابکات». بۆ قسەکەر گرنگە ڕاستگۆ بێت، تا گوێگر متمانەی پێبکات. گوێگر نایەوێ هەست بە درۆ بکات. گوێگر دەیەوێ بەتەواوی درک بەوە بکات قسەکەر چ هەستێک لەناخیدا هەیە، ئەو دەیەوێت لە ئەزموونی ژیانیدا چەند کاتێکی خۆش و درەوشاوەی هەبێت، بتوانێت بـڕیـاربـدات. نموونەی باوکێک و کوڕەکەی لە تەمەنی هەرزەکاریدایە، کوڕەکە بە دزی ماڵەوە جگەرە دەکێشیت، باوکەکەش ئەوەی ناوێت... هتد. لە کۆمەڵگەی ئێمەش لەم جۆرە وێنانەمان زۆرن، بگرە لە زۆرێک لە ماڵەکان ئەو کێشانە هەیە بیهێننە پێش چاوی خۆتان.

مارتن لۆتەر کینگ بە یەکێک لە بەناوبانگترین قسەکەری سەردەمی خۆی دادەنرێت. ناودارترین قسەی دەڵێت:» من خەونێکم هەیە.» بەناوبانگترین کارێک کە ئەو لە سەردەمی فەرمانرەوایی خۆیدا لە سەرۆکایەتیکردنی ئەمەریکادا کردی، ئیمزاکردنی بڕیارنامەی ئازادی بۆ ملیۆنان کۆیلەی ڕەشپێست

بوو، بەڵام سەد ساڵ دوای ئەویش کۆیلەکان ئازاد نەبوون.

لە هەموو بارێکدا گوێ لە قسە بگرە، بەر لەوەی گوێگر تەواو بێت بۆ گوێگرتن، هەموو قسەکەرێک یەک دەمی هەیە، جاروبار دەمی پڕ لە کەفی سپی دەبێت، لە بێ ئاگایی دێتە دەرەوە، بۆیە پێویستە لە کاتی قسەکردن هەستیارو ئاگادار بیت، پەلەمەکە لە قسەکردن چاوەڕوان بە قسەکەر تەواو بیت لە کۆتاییدا قسە بکە. قسە واتای وەک باوەڕپێهێنان، گۆڕین، سەفەرکردن، وشەیەکی ڕاست لە کات و ساتی خۆیدا دەتوانێت کاریگەری بەجێ بهێلێت، مارک توین دەڵێت»نەبوونی کاریگەری هیچ وشەیەک لە کاتی خۆیدا، وەک پشوویەکی درێژ وایە.

هونەری باوەڕ پێهێنان

کۆکردنەوەی ئامانجی قسەکردن لە کۆمەڵێک پرسیار، یەکێک لە میتۆدەکان بە دەستەوەگرتنی پەڕەیەکە، ئامانج و مەبەست دیاری بکەیت بۆ وانە یا ئاخاوتنی داهاتوو، بە دەیان بۆچوون و گریمانەت هەیە، بەڵام تۆ دەتوانیت تەنها ئەوەیان هەلبژێریت کە پێت باشە.

هەردەم بیر لە دوو خاڵی گرنگ بکەوە:

1 - رۆژانە کاتژمێرێک لە کاتت وەربگریت.

2 - لەوانەیە زۆربەی بیرۆکەکانت بە تایبەت باش نەبن.

ئەگەر ڕۆژانە سەعاتێک لەسەر هونەری قسەکردن ڕاهێنان بکەیت، ئەوە دەکات زۆر.

ئەلکساندەر گریک دەڵێت: لە قسەکردندا سێ ئامانج دیاری بکە:

1 - دۆزینەوەی شێوازی سەرکەوتن لە بابەتەکەدا.

2 - بابەتەکە بە تەواوی بەبیری خۆت بهێنەوە.
3 - بابەتەکە بە تەواوی بگەیەنە دڵی گوێگر.

پاکبوون لە ڕەوانبێژیدا وەک: بیرۆکەی نوێ بێنە پێش چاوی خۆت، هەموو بیرۆکەکان کۆبکەوەو بینووسە، هەر شتێکی نوێ هات بینوسە، ئەگەر شتێکت بۆ گوتن پێنەبوو ، بێدەنگ بیت باشترە، کاتێک قسەیەکت هەبوو بە حەماسەتێکی تەواو ئامادەبە، ئنجا قسە بکە، تۆ دەبێت چی بڵێیت؟، و بە حەماسەوە بیڵێ، شتەکە تەواو بەرجەستە بکە، ئامادەیی تەواوت تێدا بێت بۆ زاڵبوون بەسەر شتەکە ئنجا وشەکە دەرببڕە. شکۆمەندی و گەورەیی لە پرسیارکردندا: قسەکردنەکەت چەند دەخایەنێت؟ بەشە گرنگەکان چین؟ هەستیاری لە سەرەتای دەستپێکردن و کۆتایی پێهێنانی؟ لە کۆتاییدا تۆ هەموو شتێکت باسکردووە و هیچ نەماوەتەوە بیڵێیت، بەڵام زۆر جار گوێگر پرسیار لە قسەکەر دەکات، گفتوگۆیەک دروستدەبێت زۆرجار پرسیاری ئاڵۆزو گران دێتە پێشەوە، لەوانەیە وەرامدانەوەی بۆ پەیڤدەر گران بێت، ئەوەش کاتێک دەبێت ئەگەر باش خۆت بۆ پرسیارو وەڵام ئامادە نەکردبێت.

بە ڕاست و ڕەوانی قسە بکە ئەگەر بتەوێت قسە بکەیت، قسەکردنی درێژخایەن پێویستی بە کەمێک کات هەیە بۆ دروستکردنی کەشوهەوایەکی کۆمیدی هەیە، بۆ بێزار نەبوونی گوێگر دەتوانی نوکتەیک یان نموونەیەکی پێکەنیناوی بهێنیتەوە، چونکو لەوانەیە لەکاتی بێزاربوون گوێگر شوێنەکە بەجێ بهێڵێت، بەر لەوەی کۆتایی بە قسەکانت بهێنیت ئەو وشانە هەڵبژێرە

کە جێی بایەخن، لەگەڵ قسەکردندا دەتوانیت ئامێری نوێی تەکنەلۆجیا بەکاربهێنیت، کاتێک وێنە، دیکۆمینت، فیلمی پیشاندراوت هەبێت، کەمێک لە کێشەی گفتوگۆ کەمدەکاتەوە، زانیارییەکانیش باشتر لە بیری گوێگر دەمێنێتەوە، وێنەکان لابـدە، بەڵام کۆمپیوتەرەکەت مەکوژێنەوە، باشترە لە کۆتاییدا پرسیار بکەیت لە گوێگران کێ پرسیاری هەیە، گەر کەسێک پرسیاری نەماوە، ئێمە کۆتایی پێ دەهێنین.

فۆرمی دەستپێکردن و کۆتاییهێنان بە قسەکردن: قسەکردن بە هێمنی و لەسەرخۆ بێت، قسەکردنەکە زۆر درێژخایەن نەبێت، هەموو قسەیەکی لە ناکاو دەبێ ڕاهێنانی وردی لەسەر کرابێت، گوێگر لەوانەیە قسەکان لەپڕ دەکات کە تۆ وتووتە، بەڵام هەرگیز نابێت لەبیرییان بکەیت کە لە ئەساسدا چی و چۆن وتووتە.

لە کاتی دەست بە قسەکردندا بە هیچ جۆریک داوای لێبوردن بەکارناهێنیت، لە کۆتاییشدا. لە کۆتایی قسەکردندا هەرگیز نەڵێیت (من سوپاسی ئێوە دەکەم.) مارتن لۆتەر کینگ، جون ئیندەر، هیچ کاتێک بەم جۆرە کۆتاییان بە قسەکانیان نەهێناوە ، بیر لەم جۆرە بابەتانە بکەوە بە چەند وشەیەک (ڕۆژانـی داهاتوومان زۆر لەپێش ماوە، من ڕێزم هەیە، من ئێستا بۆ ئێوە تەواو قسەم کرد، من نازانم ئەو خاڵانەی بۆ ئێوەم باسکردووە باش بوون یان نا، بۆیە ئیستا دێینە کۆتایی، هیوادارم ئێوەم زۆر بێزار نەکردبێت)، هەندێک دەستەواژەی تری لەم جۆرە دەتوانی بڵێیت.

میتۆد

دەتوانیت چ میتۆدیک بەکاربهێنیت؟، دوای ئەزموونت دەتوانیت چ بکەیت؟

ڕێنمایی بۆ ئەوانەی کۆڕ بەڕێوەدەبەن یان ئیدارەی قسەکردن دەکەن، دیاریکردنی میتۆدی کۆنکریت و تەکنیک یارمەتیدەر دەبن بۆ کاتی قسەکردن. لەگەڵ یەکگیربوون یان لە کاتی توڕەبووندا، بەدەستهێنانی ئامانج و مەبەستی خوازراو، تەکنیک بۆ کاتی کێشەکانی قسەکردن، لە کاتی قسەکردندا نابێت زاتی یان شەخسی قسە بکرێت، دەبێت زۆر ئاسایی بیت. نموونە: دوای هەر ئەزموونێکی سایکۆلۆژی و ڕەوانبێژی، لەوانەیە تۆ ڕاکێشیتە ناو نموونەیەکی ئەخلاقی، ئەم جۆرە ئەخلاقەش لە دایک نەبووە، بەڵکو لە ئەنجامی فێربووندا هاتۆتە کایەوە.

چارەسەرکردنی ناکۆکی و بۆچوونی جوایەز (konflikt)

لەکاتی قسەکردندا لەوانەیە ڕستەیەک یا وشەیەک ببێتە هۆی ئەوەی بەشداربووان تورەبن و بڕۆنەماڵەوە. لەوانەیە لە ماڵەوە لەگەڵ منداڵەکان کێشەیەک درووست بکات. یا گفتوگۆیەکی بێ مانا و درێژدادڕ بەردەوام بێت و کۆتایی هیچ بێت. چۆن دەتوانیت چارەسەری ناکۆکی بکەیت؟ لە کاتێکدا هەبێت و هەموان بزانن و هەستی پێبکەن. ئەگەر کێشەکە بە تەواوی ناسراو بێت دەتوانیت چارەسەرێکی باشی بۆ بدۆزیتەوە، لەوانەشە ناکۆکی ڕوونەدات ئەوە بۆ تۆ زۆر باشە. باشترە زوو کۆتایی پێ بێنیت. پرسیار بکە خۆت چۆن دەتوانیت بە باشترین

لێهاتوویی چارەسەری ناکۆکییەکە بکەیت، هەنگاوی یەکەم ناکۆکییەکە بخەرە ژێر عەدەسەیەک و بیگرە تا بتوانیت وەک پێویست زاڵبیت و بە تەواوی بڕیاری لەسەر بدەیت.

بواردان بۆ قسەکردنی ئەوەی بەرامبەر، مانەوە لە بابەت و دەرنەچوون لێی، بواری پرسیارکردن بە قسە یان بە کاغەز، بەرلەوەی بە ڕەخنە بەشداری بکەین پێویستە بزانین چەند تێگەیشتووین یان خوێندنەوەیەک بۆ تێگەیشتنمان بکەین. ڕەخنە لە بابەت بگرین نەک لە خودی کەسەکە، کاتێک کە تێنەگەیشتی یا قەناعەتت نەبوو دەتوانیت پرسیار بکەیت.

یاسای قسەکردن و بنەماکانی پێویستە:

ئەو قسانەی دەکرێن بنووسرێن، وشە پێشکەش بکرێت، کات و بەرنامە کۆنترۆڵکراوبێت، لە کاتی تێنەگەیشتنی پرسیارێک دووبـارە پرسیار بکەیتەوە، وەک: مەبەستت چییە؟ تاچەند لە بابەتەکە گەیشتی؟ سوپاسگوزاری بدەیت، زانیاری وبەڵگەکان کۆبکرێنەوە، دەستپێکردنی گفتوگۆی بیروبۆچوونەکان، بابەتەکان هـەردەم بەیەکەوە گرێدراوبن، هۆکار بۆ پاڵنان بۆ قسەکردن بگوترێ. پرسیارکردن لەوەی کێ پرسیاری تری هەیە؟ بەستنەوەی قسەکردن و گفتوگۆکان بەیەکەوە، نەهێشتنی لەفو دەوران و پچڕان لە قسەدا، ئاگاداربوون لەوەی گەیشتن بەکوێ و بەرەو کوێی بابەتەکە.

ئـەگـەر تانەلێدەر لـە کاتی قـسـەدا وەسـتـا یان

تووشی شۆک بوو چی دەکەیت؟ ماوەیەک وەستان، دەستپێکردنەوەی بابەتەکە سەرلەنوێ بەپرسیاری نوێ و میتۆدی نوێ، پێدانی ماوەیەک بۆ پشوو ، لە کاتێکدا نەتتوانی بــەردەوام بیت؟ باشترە هەستەکانی خۆت بنوسیتەوە و پرسیار بکەیت؟ ئەوە چییە؟، چی بووە؟.

لە کاتی بەردەوامیدا دەتەوی زۆرترین بەشداربووت هەبێت. بەهێمنی یا بەتووندی بەشداربووان پێی دەزانن، لە سەدا هەشتای بەشداربووان، تەنها لە سەدا بیستی سوودمەند دەبن، هەر قسەکردنێک حساباتی هەیە، زۆر ئامادەبوو بەشدار نابێت لە گفتووگۆ، زۆرێک ئاگایان لەبابەتی سەرەکی نییە، یا بەشداربوو هەیە دەڵێی ڕێگای تــری نییە ناچار مـاوەتـەوە و دانیشتووە. قسەکەر هەوڵبدات بەهێمنی بەشداربوان بگەڕێنێتەوە بۆ ناو بابەتەکە، لە پەیوەندی دابێت لەگەڵ بەرامبەرەکەی، بە ئاسانی وەڵامی پرسیارەکان بداتەوە. بۆ نموونە چ ئەزموونێکت هەیە لە بواری کارەکەتدا لە کاتی جێبەجێکردنی ئەرکەکانتدا کە بەشدار بوویت. جاری وا هەیە ناکۆکی لە قسەکاندا ڕوودەدات.

لە کاتی کات بەسەرچوون چی دەکەیت؟ هەوڵی قسەکردن بـدەو پرسیاری ئـەوە بکە ئـەم گفتوگۆو قسەکردنە چۆنە بە نێگەتیڤ، لەوانەیە زۆر بە بایکۆتی دانیشتنەکە بکەن و بڵێن ئەم قسە پوچ و بێ مانایانە چییە؟ دەتوانیت بە ئەدایەکی بەهێزەوە قسە بکەیت لەسەر گرنگی بابەت، پرسیاری ئەوە بکە چیتان دەوێت؟ دەتانەوێت لەسەر چی قسە بکەین؟

ئەرکەکانی دواى قسەکردن: کاتێک وەرگرە بۆ ئەوەی خۆت پێچەوانە بکەیتەوە، چەند پرسیارێک لە خۆت بکە وەک: ئەو میتۆدەی بە کارتهێناوە گونجاوە لەگەڵ بابەتەکە؟ چ ئەزموونێک بوو لە تەواوی ئەم کارەدا؟ میتۆدی جیاوازم بەکار هێناوە؟، چۆن توانیم ئەرکەکەم لەکاتی قسەکردندا بەجێ بهێنم؟، پرسیارەکان، پێکهاتەی بابەتەکە، پێکەوە گرێدانی بابەتەکە، لەگەل کەشوهەوای ناکۆکی و کێشمەشەکان چۆن بووم؟ توانیم لەچ زۆر باش بم؟ لەکوێ لاواز بووم و پێویست دەکات کار بکەم؟، هەڵسوکەوتی خۆت چۆن سەیر دەکەیت؟ سەرکەوتوو بووم لەگەڵ ئامادەبوان؟ من هەردەم ئاگاداری خۆم بووم؟ هەستم کرد لەسەر خۆم یان بە پەلەپەل بووم؟

- ئەم بابەتە بە دوو بەش لە ژمارەی لە ڕۆژنامەی هاوڵاتی 1004 ڕۆژی 4/3/ 2013، و ژمارە 1005 ڕۆژی 5/3/ 2013 بڵاوبۆتەوە.

سەرچاوەکان:

1- Besprechungen mit biss, Dagmar Vögel Biendl, Monika weiderer.2008.

2-Dale Carnegie, Training, Besser Sprechen, Überzeugend Auftreten,2012.

كافكا و شيعر

ژيانی كافكا:

كافكا له ڕێكەوتی 1883/7/3 له پـراگ لەدايک بووه، ئەو يەكەم منداڵی خێزانی (هێرمان كافكا 1852/ 1931)يه، دەكاته باوكی فرانز كافكاو خێزانی (يوليی، گپ، لۆڤی1856/ 1934). دايک و باوكی يەهودی بوون. بازاڕێكی بازرگانييان بەڕێوه دەبرد، كه بريتی بوو له كەرەستەی بەهاداری وەک: جلوبەرگ، ئيكسسوارو وردەواڵـەی تر. ئەم خێزانه زياتر به ئەڵمانی قسەيان دەكرد، بەڵام لەگەڵ كرێكارەكان به چيكی قسەيان دەكرد.

- ساڵی 1885 برايەكی تری بوو، بەڵام به منداڵی مرد.

- له ساڵی 1889 تا 1892خوشكەكانی لەدايک بوون به ناوەكانی: گابريله، ڤالێری، ئۆتيللی.

- له ساڵی1889/ 1893 چۆته قوتابخانەی سەرەتايی ئەڵمانی.

- له ساڵی 1893/ 1901 چۆته قوتابخانەی كۆنی ئەڵمانی خوێندنی ئامادەيی و باڵا (گمناسيۆم)، ئەو قوتابخانەيه قوتابيه ئاستبەرزەكان وەردەگرێت.

- له ساڵی 1901 له پراگ چۆته زانكۆی ئەڵمانی و ياسای خوێندووه.

- له مانگی 10ی ساڵی1902بۆ يەكەمجار «ماكس بـروود»ی ناسی و ئەوه سەرەتای برادەرايەتی بوو تا كۆتايی ژيانی به هاورێيەتی مانەوه.

- له ساڵی 1904 سەرەتای دەست به كار كردنی بوو له دەستنووسی يەكەمی(پێناسی خەبات) كۆمەڵێک

پەخشانی کورت بوو، بۆ جاری یەکەم دیداری لەگەڵ «ئۆسکار باوم» لەم ساڵەدا کرد. لەژێر کاریگەری ئەو شکستەدا کافکا هەوڵیدا پەخشانی کورتر بنوسێت، لە پێناسی خەباتدا سەرکەوتنی بەدەستهینا، بۆیە سوربوو لەسەر ئەوەی پەخشانی داخراو کۆتایی پێبهێنیت، ئەوە ئەنجامی ئەزمونی یەکەم کتێبی چاپکراوی کافکا بوو، لە 18 پارچە پەخشان پێکهاتبوو).

- لە مانگی 7ی ساڵی 1906 دکتۆرای لە یاسا وەرگرت، بۆ ساڵێک ڕاهێنانی لە یاسای دەوڵەت و دادگای تاوان کرد.

- لە ساڵی 1907دەستی بە نوسین کردەوە بۆ دەرکردنی چاپی یەکەمی نۆڤلێتی (ئامادەکاری ئاهەنگی هاوسەرگیری لە وڵات). مانگی 8ی هەمانساڵ بۆ پشوو چووە لای هاوڕێیەکەی «سیگفرید لۆڤی» لە تریش. لە مانگی 10 وەک یاریدەدەر لە کۆمپانیای تامینی جنراڵ ئەسیکورازیۆن کاریکرد.

- لە مانگی 8ی 1908یەکەم پارچە پەخشانی کورت بە ناوی (ڕامان) لە گۆڤاری (هایپێریۆن) بڵاوکردەوە.

- ساڵی 1909 بۆ یەکەمجار نوسینی بیرەوەرییەکانی دەستپێکرد. بۆ یەکەمجار دیداری لەگەڵ «فرانز ڤیرفل» کرد. لە مانگی نۆدا لەگەڵ «ماکس بروود» و «ئۆتوی» برای سەفەری باکوری ئیتاڵیایان کرد. ئامادەی نمایشێکی ئاسمانی فڕۆکەوانی بوون. کافکا لە دەقێکیدا باسی دەکات (فڕۆکە لە بریشیا). لە پایزدا کاری لە دەستنوسی دووەمی (پێناسی خەبات)دا کرد.

- لە ساڵی 1910 لەگەڵ «ئۆتوی» برای و «ماکس بروود» سەفەری پاریسیان کرد.

- مانگی8 و 9ی ساڵی 1911 لەگەڵ «ماکس بروود» سەفەری سویسراو باکوری ئیتاڵیاو پاریسیان کرد. دواتر چوو بۆ نەخۆشخانەیەک لە (ئیرلن باخ) لە نزیک زیورخ، تیپێکی شانۆیی ڕۆژهەڵاتی یەهودیان ناسی. کافکا پێیان سەرسام بوو. زۆرجار ئامادەی نمایشەکانیان لە (یەدیشە) بوو، بووە هاوڕێی ئەکتەر «ئیسحاق لوڤی». کافکا لەگەڵ برایەکی بە ناوی «کارل هێرمان» یەکەم کۆمپانیای (ئەسبتسوس)یان لە پراگ دامەزراند.

- ساڵی 1912 دەستی بە نووسینی ڕۆمانێک بە ناوی (ونبوون) بۆ دەر کردنی چاپی یەکەمی کرد، دواتر کافکا لە ناوی برد. لەوە بەدواوە کافکا تەندرووستی بەرەو خراپی چوو.

- لە مانگی 6 و7 لەگەڵ «ماکس بروود» سەفەری (لایبزیک) و (ڤایمار)یان کرد، چاوی بە چەند دەزگایەکی چاپەمەنی وەک: کورت ڤۆلف و ئێرنست ڕۆڤۆلت کەوت. داوایان لە کافکا کرد دەستنوسەکانی خۆی بۆیان بنێریت. لە نەخۆشخانەی (یونگ بۆرن) مایەوە بۆ چارەسەری سروشتی لە (ستاتێل بورگ) لە (هارتز).

- لە مانگی (8)دا فیلیس باوەری بینی، لە مانگی (9) دا لەگەڵ «فیلیس باوەر» بە شێوەیەکی چڕ دەستیان بە نامە گۆرینەوە کرد، بـەردەوام نامەیان بۆ یەکتری دەنوسی. ڕۆژانە بۆ تەواوکردنی دەستنوسی دووەمی (ونبوون) کاری دەکرد. مانگی دوازدە: (شێواندن) تەواو بوو. دەزگای چاپەمەنی کورت ڤۆلف کورتە پەخشانی (ڕامان)ی لە کتێبێکدا چاپکرد.

- لە مارسی1913 بۆ یەکەمجار لەگەڵ «فیلیس باوەر» بە یەکتر گەیشتنەوە. لە مانگی (5) دەزگای چاپەمەنی

کورت ڤۆلف بەشی یەکەمی (ونبوون)ی بڵاوکردەوە.
مانگی 6دا (بڕیار) لە کتێبی ساڵانەی ئەرکادیا بڵاوبۆوە، «ماکس بروود» دەریکرد. لەگەڵ نوسەر «ئێرنست ڤایس» یەکتریان ناسی و هاوڕێیەتیان دەستی پێکرد.

- مانگی 9 و 10 بە تەنها سەفەری بۆ ڤییەنا، ڤینیسیا و گاردازێ کرد. چوو بۆ نەخۆشخانەی «دکتۆر هارتونگ» لە (ریڤا).

- لە مانگی 10 بۆ یەکەمجار لەگەڵ «گریت بلۆخ» کۆبۆوە، کە دەیویست نێوانگری لە نێوان کافکا و فلیس باوەر بکات. لەگەڵ یەکتری دەستیان بە نامە گۆڕینەوەیەکی زۆر کرد.

- لە 1914 بوو بە دەزگیرانی «فیلیس باوەر». لە 7/12 سەفەری بۆ (لوبیک- شارێکی ئەڵمانیایە) کرد، پاشان بۆ (ماری لیست) لە دانیمارک چوو. لە 7/28 نەمسا و هەنگاریا بەیانی شەڕییان دژ بە سڕبیا دەرکرد، شەڕی یەکەمی جیهانی دەستیپێکرد. لەو کاتە دەستی بە نوسینی ڕۆمانی (دادگا) کرد. مانگی 10 (سزای داگیرکەر)ی نوسی. لە مانگی 12دا (مامۆستای قوتابخانەی دێ)ی نووسی.

- لە 1915 مانگی یەک دەستی بە نوسینی ڕۆمانی (دادگا) کردەوە. جارێکی تر لە «فلیس باوەر» نزیک بۆوە، مانگی 4 سەفەری هەنگاریای کرد. مانگی 7 کەوتە نەخۆشخانەی (ڕومبێرگ) لە (نۆرد بۆمن). مانگی10 دەزگای (کورت ڤۆلف)، (شێوان)ی چاپ و بڵاوکردەوە . «کارل شتێرن هایم» خەڵاتی (فۆنتانە)ی ئەدەبی بە کافکا بەخشی.

- 1916 مانگی 6 کاتی جەنگ بوو، کافکا بە هۆی کارەکەی لە خزمەتی سەربازی بەخشرا، لە مانگی 7 بۆ

یەکمجار لەگەڵ «فلیس باوەر» بۆ پشوو چوونە مارینباد، کافکا جارێکی تر بڕیاری دا هاوسەرگیری لەگەڵ «فلیس باوەر» بکاتەوە. لە مانگی 11 بۆ جاری یەکەم لە دەرەوەی (پـراگ) بەرهەمی(سزای داگیرکەری) بۆ خوێنەرانی خۆی خوێندەوە لە (میونشن.) خانووێکی بۆ کاری نووسین لە (کۆلانی کیمیاگەران- Alchimistengasse) لە (هرادکین) گرت، تەواوی زستانی لەوێ بەسەربرد، توانی چەندین چیرۆک لـەوێ بنوسیت و بەرهەمە تەواونەکراوەکانی تـەواو بکات. چیرۆکەکانی وەک: دکتۆری وڵات، دروستکردنی دیواری چینی مەزن، لاوی پەنابەرو عەرەب، پێشانگا.

- مانگی 4ی 1917 ڕاپۆرتی بۆ ئەکادیمیا نووسی. لە هاویندا دەستی بە فێربوونی زمانی عیبری کرد. لە 8/10 تووشی نەخۆشی سیل بوو، لە مانگی 9 بەهۆی دیاریکردنی نەخۆشی سیل داوای خانەنشینی کرد، بەڵام ڕەتکرایەوە. بۆ پشوو چوو بۆ ماڵی «ئۆتێللا»ی خوشکی لە باکوری (بۆمشن) لە دێیەک بە ناوی (زوراو) لە پارچەیەک زەوی کشتوکاڵی کارییان دەکرد. لە مانگی 10 دەستی بە نوسینی (دەقە نموونەییەکان) کرد. لە کۆتایی مانگی 12 بە یەکجاری لە «فلیس باوەر» جیابۆوە

- 1918 لە مانگی 5 مۆڵەتەکەی کۆتایی پێهات. لە مانگی 10 بە یەکجاری حوکمڕانی دەسەڵاتی پاشایەتی لە نەمساو هەنگاریا کۆتایی پێهات. چیکۆسلۆڤاکیا حوکمی کۆماری ڕاگەیاند. زمانی فەرمی (پراگ) بوو بە زمانی چیکی. کافکا تووشی نەخۆشی ئەنفلۆنزای ئیسپانی بوو. لە کۆتایی مانگی 11 کافکا چوو بۆ (زێلیزی شێلیسن- Schelesen zelizy) لە باکوری پراگ، بە دابڕانەوە لە

(پنسیۆنێک- مێوانخانەیەک) مایەوە و ژیانی بەسەربرد.

- 1919 لە کۆتایی مانگی 1 لە (شێلیسن) لەگەڵ فەرمانبەری حکومی»جولی ڤۆریسک» یەکتریان ناسی، لە هاوین پێشنیاری هاوسەرگیری «جولی» کرد. لە مانگی 10 بەرهەمی (سزاکانی داگیرکەر)ی لە دەزگای (کـورت ڤۆلف) بـڵاوبـۆوە. لەبەر ئـەوەی خانوویان دەستنەکەوت بەرنامەی هاوسەرگیری لەگەڵ «جولی» هەڵوەشایەوە. لە مانگی 11 کافکا نامەیەکی درێژو فراوانی بۆ باوکی لە (شێلیسن) لە 103 لاپەرەدا نوسی، بەڵام نەگەیشتە دەستی باوکی.

- مانگی 3ی 1920 بـوو بـە سکرتێری ئەو دەزگایەی کاری لێ دەکرد. لە مانگی 4دا بۆ ماوەی سێ مانگ چوو بۆ چارەسەر لە (مێران). دەستی بە نامە گۆڕینەوە لەگەڵ «میلێنا جێسینکا» کـرد. لە مانگی 5 بەرهەمی کۆمەڵێک کورتە چیرۆکی بە ناوی «دکتۆری وڵات» لەلایەن دەزگای (کورت ڤۆلف) بڵاوبۆوە. لە مانگی 7 کافکا لەگەڵ «مێلینا» لە ڤیيەنا چەند ڕۆژێکیان بەسەربرد. دوای گەڕانەوەی بۆ پراگ دەزگیرانیەتییەکەی لەگەڵ «جولی» کۆتایی پێهێنا. لە مانگی 12 بۆ چارەسەری پزیشکی بۆ ماوەی 8 مانگ لە (ماتالیاری) لە لوتکە چیای (تاترا) نیشتەجێ بوو.

- مانگی 2ی 1921 هاوڕێیەتی لەگەڵ خوێندکاری پزیشکی «ڕۆبرت کلۆپستۆن» دەستپێکرد. لە مانگی 8 کافکا بۆ دواجار گەڕایەوە خزمەت نوسینگەکەی، دوای 8 هەفتە جارێکی تر مۆڵەتی نەخۆشی نووسی.

- مانگی 1ی 1922 دەستی بە کارکردن لە ڕۆمانی (کۆشک) کرد. لە مانگی 2 بۆ چارەسەری پزیشکی بۆ نەخۆشخانەی (شپیندلروڤ ملیان) ڕۆیشت. لە بەهاردا چیرۆکی (هونەرمەندی برسی) نووسی. مانگی 6 (لێکۆڵینەوە لە سەگی) نووسی. کافکا بۆ ماوەی 3 مانگ چوو بۆ (پلانا) لە خواروی (بۆهیمن). لە1/ 7 خانەنشین کرا. لە مانگی 8دا دەستی لە تەواوکردنی نوسینی ڕۆمانی (کۆشک) هەڵگرت.

- لە مانگی 6ی 1923 دوا یادنوسی ڕۆژانەی خۆی نوسیەوە. مانگی 7 بۆ ماوەی چوار هەفتە بۆ (موریتز) لە دەریاچەی ڕۆژهـەڵات (Ostsee) ڕۆیشت، لەوێ «دۆرە دیامانت»ی ناسی. لە مانگی 8 بۆ ماوەی چوار هەفتە بۆ (شێلسن) ڕۆیشت. لە مانگی نۆ کافکا بۆ (بەرلین/ شتێگلیتز) ڕۆیشت، لەگەڵ «دۆرا دیامانت» خانووەکەیان گـۆڕی. کافکا تا دەهـات ڕۆژ بە ڕۆژ ئازارەکانی گەورەترو سەختر دەبـوو. لە مانگی 11 و12 بەرهەمەکانی (ژنی بچوک) و (خانوو)ی نووسی. تەندروستی بەرەو خراپتر دەچوو.

- مانگی سێی 1924بۆ پراگ گەڕایەوە، بەرهەمی (گۆرانی پیتەر جۆزفین)ی نووسی. لەمانگی 4 بۆ نەخۆشخانەی (ڤییەنەر ڤالد) لە (ئۆرتمان ڤییەنا)ی خواروو ڕۆیشت، تووشی نەخۆشیی سیلی قورگ ببوو، گوازرایەوە بۆ نەخۆشخانەی (دکتۆر هۆگۆ هۆفمان) لە (کیرلینگ) لە (کلۆسترنیوبورگ). «دۆرە دیامانت» و «ڕۆبرت کلۆپستۆک» چاودێری نەخۆشی کافکایان

دەکــرد، زۆر بەکەمی دەیتوانی شتێک بخوات و بخواتەوە، ئازاری پێ دەگەیاند، بێدەنگ بوو، پێویستی بە چارەسەر هەبوو، لەبەر ئەوەی نەیدەتوانی هیچ بخوات و بخواتەوە تا دەهات بێهێزتر دەبوو، بۆیە دوا ساتەکانی ژیانی کێشی کەم ببۆوە بۆ 45 کیلۆ. لە 6/3ی ساڵی 1924 پێش نیوەڕۆ گیانی سپاردو بە یەکجاری ماڵئاوایی لە ژیان کرد. کافکا 41 ساڵی تەمەنی تـەواو نەکرد، لە 6/11 لە گۆڕستانی (ستراسشنیتز-Straschnitz)ی یەهودیان لە پراگ بەخاک سپێردرا.

کافکا تاکە کـوڕی خێزانەکەیان بـووە دڵڕەقی و باوکسالارییەکەی باوکی کاریگەرییان بەسەر خێزانەکەیانەوە هەبووە، تا تەمەنی 31 ساڵیش لەگەڵ خێزانەکەیان ژیـاوە. پەیوەندی لەگەڵ باوکی باش نەبووە، هەر توندوتیژی باوکیشی بوو کاریگەری بەسەر کەسێتی کافکاوە هەبووە، کە کەسێک بێت هەردەم لە ترس و دڵەڕاوکێدا بێت.

لەگەڵ ئۆتێللای خوشکی پێوەندی باش بووە، لە کاتی پشوو و بێ تاقەتی چووەتە لای و سەردانی کردووە. لە ماڵەوەیان بە زۆری بە ئەڵمانی قسەیان دەکرد. لە دوکانەکەیاندا لەگەڵ کرێکارو کڕیارەکانیان بە چیکی قسەیان دەکرد.

کافکا خۆی جـودا لە زمانی ئەڵمانی بە زمانەکانی عیبری، فەرەنسی، ئیتالی و ئینگلیسی دەیتوانی قسە بکات. سەرەتای دەست پێکردنی نووسینی کافکا بۆ تەمەنی سێزە و چواردە ساڵی دەگەڕێتەوە، لەو تەمەنەدا هەوڵی هەبووە.

کافکا لە سەردەمی ژیانی خۆیدا زۆرێک لە بەرهەمەکانی فەوتاندوون، یان تەواوی نەکردوون. وەسیەتی بۆ «ماکس بروود»ی هاوڕێی کردووە، دوای مردنی سەرجەم بەرهەمەکانی بسووتینێت، بەڵام «ماکس بروود» وەسیەتەکەی بەجێ نەگەیاندووە و بەرهەمەکانی پاراستوون.

باوکی کافکا دوای مردنی کوڕەکەی دوکانەکەی نامێنیت، لەگەڵ ئەوەشدا حەزی بە نوسەری کوڕەکەی نەکردووە، بەڵام داوی مردنی، بەڵێننامەیەک لەگەڵ «ماکس بروود» بۆ بە چاپگەیاندنی بەرهەمەکانی کافکا واژو دەکات، لە 45%ی داهاتی بەرهەمەکانی دوای فرۆشتنی بۆ «دۆرا دیامانت» بێت. باوکی کافکا لە دوا ساتەکانی ژیانیدا، پەکی دەکەوێت لەسەر عارەبانە دەبێت، لە 6/6/ 1931 لە پراگ دەمرێت.

«یولی لۆڤی» دایکی کافکا لە 9/27/ 1934 دەمرێت.

خوشکەکانی کافکا، ئیللی و ڤالی، بەر شاڵاوی هۆلۆکۆستی جوولەکەکان کەوتوون، لەلایەن هەڵمەتی دڕندانەی نازییەتی هیتلەر. بۆچوونی ئەوە هەیە لە بەهاری 1942 لە ئۆردووگای زۆرەملێی (خیلمتوی) جوولەکەکان بووبن، نازییەکان لەناویان بردبن. کاتێک نازییەکان دەسەڵاتیان گرتەدەست هەڵمەتی سوتاندن و قەدەغەکردنی کتێب و چاپەمەنیان دەستپێکرد، بەرهەمەکانی کافکایش بەر ئەو هەڵمەتەی نازییەکان کەوتن و قەدەغەکران. لە وڵاتانی بەناو سیستمی سۆسیالیستی و کۆمۆنیستی بەرهەمەکانی کافکا قەدەغەی بڵاوبوونەوەیان لەسەر بوو، ناوییان لە لیستی

ڕەشـدا بـوو. ئۆتێللای خوشکی کافکا لە مانگی10/ 1943مـردووە، ئێستایش هەر کەسێک بە جۆرێک لە جۆرەکان کە بگاتەوە سەر خێزانی کافکا، یان پەوەندی هەبووبێت بە یەکێک لە خۆشەویستەکانی، یان هاوڕێکانی کافکا هەواڵی مەرگی لە هەر کوێیەک بێت لە ڕاگەیاندنەکاندا بە گرینگییەوە بڵاودەبێتەوە.

کافکا لە ڕووی پەیوەندی کۆمەڵایەتییەوە زۆر دوورەپەرێز بووە، چونکە هەردەم ترسێک لەسەر مەرگی بووە، ئەوەیش وەک ترسی باوکی کاریگەری لە سەری ماوەتەوە. لە ڕووی دەروونییەوە دەم دەمی بووە، واتە باری دەروونی جێگر نەبووە. کافکا کەسێکی ئیرۆتیکی بووە، سەرەتای گەنجێتی تا تەمەنی بیست ساڵی بە زۆری چۆتە ماڵە ژنەسۆزانییەکان و چالاکی سێکسی هەبووە، دواتر وردە وردە بەهۆی نەخۆشیەوە ئەو ئـارەزووەی جارانی نامێنیت. کاتێک لە پـراگ ژیـاوە لە نزیکەوە بەشداری لە کۆڕو چالاکیی سیاسی و گفتوگۆکانی نوسەرو ڕۆشنبیرانی کردووە. کەسێکیش بووە کاتی تایبەتی داناوە بۆ خوێندنەوەی بەرهەمە ئەدەبی و فەلسەفییەکان.

کافکا یەکێک لە نوسەرە هەرە بە تواناکان لە بواری نوسینی کورتە پەخشان، کورتە چیرۆک و ڕۆمان دادەنرێت، لەگەڵ ئەوەیش خەڵکی چیک بووە، بەڵام بە ئەڵمانی دەینوسی. ئەو بەرهەمانەی کافکا دەیخوێندنەوە و کاریگەرییان لەسەری هەبووە نمونەی بەرهەمی نوسەرانی وەکـو: توماس مـان، فلوبێر، هیگل، هێرمان هێسە، دیستۆیڤسکی، ستاندال، تۆڵستۆی، کانت، ئەنشتاین، فرۆید.

ئەو ژنانەی کافکا لەگەڵیان ژیاوە وەک هاوڕێ، یان پەیوەندی خۆشەویستی لەگەڵیاندا هەبووە:

1/ فلیسە باوەر: دووجار مارەی کردووەو هەردووجاریش لێی جیابۆتەوە.

2/ جولی ڤۆریزیک: جارێک مارەی بڕیوەو دوایی لە تەممووزی1920 مارە بڕینەکەی هەڵوەشاندۆتەوە و جیابۆتەوە.

3/ دۆرا دیامانت: لە دوا ساڵەکانی ژیانی لە ساڵی 1923 ناسیویەتی: تا دوا ڕۆژی ژیانی لەگەڵی مایەوە، دواتر بوو بە میراتگری داهاتی بەرهەمە چاپکراوەکانی کافکا.

برادەرەکانی کافکا ئەوەی لە ماوەی ژیانی ناسیوونی:

1/ ماکس بروود: بەرهەمەکانی کافکا ئەو چاپ و بڵاویکردونەتەوە، تا کۆتایی ژیانی هاوڕێی بووە، وەسیەتەکەشی هەر بۆ ئەو نوسیوە.

2/ فێلیکس ڤێلتش: نوسەر

3/ ئۆسکار پۆلاک: هاوڕێی سەردەمی قوتابخانەی بووە، نامەکانی نێوان خۆی و کافکای دیکۆمێنت کردووە، ئەویش دوای تەواوکردنی قوتابخانە پراگی جێهێشتووە.

4/ ئۆسکار باوم: شاعیر، ئەوەش برادەری بووە، هەفتانە لەگەڵ هاوڕێیەکانی دیکەی ڕێکدەکەوتن دەچوونە ماڵی ئەو، نوسینەکانیان بۆ یەکتری بە دەنگی بەرز دەخوێندەوە.

5/ ئیرنست ڤایس: نوسەر

6/ جسیکا لۆڤی: ئەکتەرێکی یەهودی بوو.

7/ ڕۆبرت کلۆپستۆک: خوێندکاری پزیشکی بوو.

8/ میلێنا جسینسکا: ڕۆژنامەنوس و وەرگێڕ بووە، نامەیان لەگەڵ کافکا گۆڕیوەتەوە.

بەرهەمەکانی کافکا

ڕۆمان، پەخشان، چیرۆک، نامە، یادنووسی ڕۆژانە، سەفەرنامە، ڕوانینی بچوک و دەربڕینی کورت.

ڕۆمانەکانی: ونبوون، دادگا، کۆشک، ئەمەریکا.

کتێبی پەخشان: کۆمەڵێک کورتە پەخشان لەکتێبێکدا بە ناوی (ڕامان).

چیرۆک: بڕیار، پێناسی خەبات، دکتۆری وڵات، ڕاوچییەکانی گراگۆس، دروستکردنی دیواری مەزنی چین، ئامادەکاری ئاهەنگی هاوسەرگیری لە شەودا، بوژایەوە، یەکەم ئـازار، سەبارەت بە یاسا، هونەرمەندی برسی، گەڕانی سەگ، عەرەب و داڵـدەی کچان، ژنی بچوک، خانوو، گۆرانی پیتەر جۆزفین. بەرهەمی دیکەی هەبوون هێندێکیانی بە خۆی لەناو بردوون، هێندێکیان بزربوون، ئەوانەی ماوەنەتەوە کەوتوونەتە دەستی «ماکس بroود».

نامەکانیشی هەندێکیان لای هاوڕێکانی پارێزراو بوون.

بۆ یەکجاریش بەرهەمێکی کورتە پەخشانێکی لـە سـاڵـی 1908 لـە گـۆڤـارێـکـی دوو مانگانەیی بەناوی(Hyperion) بڵاوکردەوە. دوای مردنی یەکەم بەرهەم، کە چاپ بوو بە ناوی (ئەمەریکا) لە ساڵی 1927 ئەوەش ڕۆمانێکی تەواو نەکراو بوو بە ناوی (ونبوونی پیاوێک) لە حاڵەتێکی تایبەت «ماکس بroود» خۆی ئە و ناوەی (ئەمریکا)ی بۆ دانابوو. بەڵام دواتر «بroود» بۆی دەرکەوت لە نامەیەکدا کە کافکا بۆی ناردبوو، لە نامەکەدا کافکا بە ڕاشکاوی باسی ئەوە دەکات خۆی ناوی ڕۆمانەکەی ناو ناوە (ونبوونی پیاوێک).

کافکا ئارەزووی وێنەگرتن و وێنەکێشانی هەبوو، ئەو وێنانەی کێشاونی کەم ماوەنەتەوە، ئەوانی تری لەگەڵ دەستنوسەکانی لای «ماکس براوود» پارێزراون. وێنەی دایکیشی کێشاوە، وێنە فۆتۆگرافییەکانی هەندێکیان لە ماڵی خوشکی ئۆتێللا، لە دێی (زوراو) گیراون. سەبارەت بە بەرهەمەکانی تا ئێستا نوسین و توێژنیەوەی زۆری لە بارەوە کراون، بەردەوامیش بەرهەمەکانی چاپ دەکرێنەوە، ئێستایش بەرهەمەکانی قسەو گفتوگۆیان لەسەر دەکرێت. وەردەگێردرێنە سەرزمانە زیندووەکانی تری دنیا، لە نووسەرو ئەدیب و خوێنەران لە سەدەی بیستەم کەم کەس هەیە ناوی کافکای نەبیستبێت و تینووی بەرهەمەکانی نەبووبێت و نەیخوێندبێتەوە.

چەند بەرهەمێکی بزربووی دۆزرانەوە

چەند بەرهەمێکی، کە لەلایەن «ماکس براوود»ەوە بزر ببوون، لە کتێبخانەیەکدا دۆزرانەوە. بۆ یەکەمجار لەلایەن دەزگای (چاپی ڤاڵشتاین) لە شاری (گوتن گین) ی ئەڵمانیا ئەو بەرهەمانە لە دوو بەندا بوون، کە بەرهەمەکانی لە نێوان ساڵەکانی 1906 / 1916 نوسراون، بەرهەمی (پەخشانی یەهودی) و چەندانی تری لەخۆ گرتووە، لەگەڵ دە بەندی تر لە مانگی 3/ 2013 چاپ و بڵاوکرایەوە.

نرخی بەرهەمە دەستنوسەکانی کافکا:

لە زۆر شوێنی دونیادا بەرهەمە دەستنوسەکانی کافکا

له کتێبخانه و مۆزەخانەکان پارێزراون و نرخی بەرزییان هەیە، وەکو: ئەمەریکا، ئیسرائیل، ئەڵمانیا، پراگ. من لێرە چەند نموونەیک دەهێنمەوە:

1. له ڕێکەوتی 4-5 /2013/10 نرخی نامەیەکی کافکا دەگاتە (154000) یورۆ له بۆرسەی سالزبورگی ئەڵمانیا، نامەیەکی هەشت لاپەرەیی کافکایە، که بۆ «ماکس بروود»ی هاوڕێی ناردبوو. مێژووی نوسینەکەی بۆ11/ 12/ 1922 دەگەڕێتەوە، له (لوزنجیی) باکوری (بۆمیش) له پراگ.

2. له ڕێکەوتی 2013/4/21 له مۆزەخانەی ئەڵمانیا/ ئەرشیفی ئەدەب له مارباخ، سەرجەم دەستنوسەکانی ڕۆمانی (دادگا)ی کافکا له پێشانگەیەکدا پێشاندران. ئەو دەستنوسانە لەلایەن «ماکس بروود»وە پارێزراو بوون. له ساڵی 1988 له ئەرشیفی ئەدەبی ئەڵمانی نرخەکەی گەیشتە (3) سێ ملیۆن مارک.

3. نامەی مشکەکان، سەرەتای مانگی 12/ 2012، نرخی گەیشتە (96000)یــورۆ، له ئەرشیفی ئەدەبی ئەڵمانی له مارباخ. نامەیەکی کافکایە، که بۆ «ماکس بــروود»ی ناردبوو له 4 چـوار لاپــەرەدا، له ڕێکەوتی 1917/12/3 دا نوسراوە، یەکێک له نامە زۆرەکانییەتی، لەم نامەیەدا کافکا باسی ترسی خۆی له نیشانەی مشکی سەر تابلۆ دەکات. له 4/11 / 2013 لەگەڵ چەند دەستنوس و نامەی تردا له پێشانگایەکدا پیشاندران.

شیعرەکانی

جیهان
ئەو دەسوڕێتەوە
مرۆڤ
دەخولێتەوە بۆ سەرەوە و خوارەوە
دەفڕم، هەمووان وەلا دەنێم و
ئەو دەسوڕێتەوە و
ڕاوەستاوە
ئەمە ناڵە و هاوارێکە لەم جیهانەدا،
کە لە ڕێی چاوانی منەوە خۆی دەخزێنێتە ناوی.
ئێوە ئەوە ببینن!؟
بەڵێ،
بەڵام ئەو لەڕێی چاوی منەوە خۆی دەخزێنێتە ناوی
مرۆڤ
ئەوانم خوشدەوێن بە ئازار و چێژەوە
ئەوان لە سەرەوە و خوارەوە و
ناوەڕاستن
لە ناوەوە و دەرەوە
من لە ناوەڕاستی بەلەمێکی بچووک
من لە ناوەوەم

زمان تووش هاتووە
وشەم پێبدە
وشەی بە سوود
دەورییان دەدەم و
لەناو چاو

جیهانی ئەو دەسوڕێتەوە، ئێستا هەم
من لە کۆتاییيدا نیم،
لە هیچ شوێنێك

ئەو لە ڕاستیدا لەوانەیە خۆشەویست نەبێت

ئەو لە ڕاستیدا لەوانەیە خۆشەویست نەبێت،
گەر من بلێم، تۆ بۆ من خۆشەویستترینی!
خۆشەویستی، بۆ من چەقۆیە،
بەوە من لە خۆمدا چاڵ هەڵدەکەنم.

کورتە شیعر

بە بۆنەی مارەبڕینی «ڤالی» خوشکی لە مانگی 12 / 1912

1

لەبەر ئەو هۆیانەی
ماندوو بووین
ئێمە سەردەکەوین
بە هێزێکی نوێوە
پیاوانی تاریکی
چاوەروانی چین
تا منداڵەکە
بێهێز دەبێت

2

ئایا تۆ نائومێد بووی؟
بەڵێ، تۆ نائومێد بووی؟
ئایا ڕاتکرد؟ خۆت حەشاردابوو؟
پێشتر زۆر چوومەتە ماڵی داوێنپیسان، وەک چووبێتمە ماڵی خۆشەویستم

3

ناساندنی خەبات

ناساندنی خەبات
خەڵک لە جلەکانییدا دەڕوات
ئارەزووی کرد بەسەر چەودا بڕوات
بەژێر ئاسمانی گەورەدا
لە گردەکانی دوورەوە
بەناو گردەکانی دوورتر بڵاودەبوونەوە

4

ڕووحە چکۆلە
لە سەمادا هەڵدەبەزێتەوە
هەوای گەرم کەوتە کەللە سەری
قاچەکانی لە گیا درەوشاوەکەدا بەرزکردەوە
با بە میهرەبانی قاچەکانی دەجولاندەوە

5

ئێستا بمبەخشن!
کوێت دەوێت؟
لە دەرەوە چاوەنۆڕبە.
کێ چاوەنۆڕە؟
من نازانم
هەروەها تۆ درۆت کرد،
نەخێر.

6

ئەو ساڵە خەمناکە بەسەر چوو
باڵی باڵندەکان خەوتوون
مانگ شەوە ساردەکان ئاشکرا دەکات
بـەری داری بـاوی و زەیـتـوون کاتێکی درێـژە پێگەیشتوون

7

مەم وەستێنە
دەرگا و پەنجەرە کراوەتەوە
شەقامەکان دوور و بە تاڵن

8

من ئارەزووم لە شتی سەردەمی کۆنە
من ئارەزووم لە کاتی ئێستایە
من ئارەزووم لە داهاتووە
لەگەڵ هەموو ئەوانە دەمرم لە خانووەکی پاسەوان
لەسەر لێواری شەقام
هەردەم تابووتێکی وەستاو بووم،
پارچەیەک زەوی دەوڵەت
ژیانی خۆم بەسەر برد
گەڕانەوەم وەستا دوورتر چوو.

9

ئای ئەوە چییە بۆ ئێمە لێرە دانراوە
جێی خەو کۆگە، لە ژێر ئەو دارە
کەمێک ڕۆژ، بۆنی شێدار
ئای ئەوە چییە بۆ ئێمە لێرە دانراوە
بەرەو کوێمان دەبا داخوازییەکان
ئەوە دەستکەوتە؟ ئەوە لە دەستمان دەڕوا؟
بێ سوود ئەو خۆڵەمێشە دەخۆینەوە
باوکمان دەخنکێنێت
بەرەو کوێمان دەبات داخوازییەکان

10

ئەوەی مابۆوە ڕەتکرایەوە
سنووری بەختەوەری توایەوە،
قاچەکان هێور بوونەوە،
لەژێر تریفەی مانگ لە باڵکۆن
لە دواوە کەمێک گەلای دار،
ڕەش وەک قژ

کافکا لە دەفتەری یادنوسەکانی ڕۆژانەو سەفەریدا گەلێك شیعری تاکدێڕی نوسیوە نموونەی هەندێکیان:

1. نوسەران قسەی بۆگەن دەکەن

2. یەکێک هەیە دێت،
یەکێک دێ و یەکێک دەڕوات
یەکێک جیادەبێتەوە، زۆربەیان ماڵئاوایی ناکەن

3. بە ڕم لە بابم گۆڕ هەڵدەکەنم

4. کۆشک لە فریدلاند، زۆر بواری بۆ دیتن تێدایە: لە سەرەوە بۆ پردێک، لە باخچە، لەنێوان گەڵای دارەکان، لە دارستان بەنێوان داری مەزندا ڕەت دەبیت.

5. جاران لەو کاتەدا هەڵبژاردن بوو.

6. چی دروست دەکەیت؟ من چالێکی ئامادەم دەوێت، دەبێت لە پێشتر بێت، سەرەوە جێگای منە.

7. ئێمە هەڵدەکەنین، چاڵی بابل.

8. دوو سەرباز لەم دۆڵەوە هاتن، لێرەوە سەرکەوتن.

9. تۆ هەناسە هەڵدەکێشیت!؟

10. تواناکان خنکێنەرن.

11. تۆ بچکۆلەت لە دارستان نەبینی؟ تۆ لێگەڕای ئەو بە تەنها بڕوات؟ (من کاتم نییە).

12. من کەمێک پیانۆ دەژەنم، شتێکی کۆنی بچووکی سەردەمی لاوێتی.، ئەوەی جاران فێربووم، جارێکی تر نەچوومەتەوە سەری.

13. عامودەکان وەستاون، لە پشت هەورەکانەوە مانگ خەرمانەی داوە.

14. ئەم شانۆیە چۆڵە! پێش نیوەرۆیە، دوێنی ئێوارە قەرەبالغ بوو!

15. گوێم لێدەگرت، ئاخ گوێ مەگرە.

16. تەنها خەتێک.

17. گوڵی سپی و بەفری سپی.

18. لە بازهەڵدانی گەورە، کەوتن نزیکە.

19. ئەم کتێبە چەند وشەی تێدایە؟ دەبێ وەبیر خۆتی بێنییەوە! دەتوانی هەموو وشەکان بهێنیتەوە بیرت، ئەم وشانەی خەراپن وەک بەسەر کەوتنی چیاییەکە. بەنرخەکان نە لە چیا بەرزەکان و نە لە چیا نزمەکان نایهێنن.

20. کاتێک شەمەندەفەر دەڕوات، بینەران جێگر دەبن.

21. من لە پێنجساڵییەوە بەهێز بووم و ئێستا دەموێ لەسەر پشتی ئەسپ ڕاکەم.

22. چی من لەودایە، ئەو لە مندایە.

23. خۆشەویستی نێوان خوشک و بـرا، وەک خۆشەویستی نێوان دایک و باوک وایە.

24. نهێنی تەنها لە ژیاننامەدایە.

25. ئەو خەوتووە، من بەئاگای ناهێنم. بۆچی ئەوت بە ئاگا نەهێنایەوە؟ ئەوە بەختی من و بێ بەختی منە.

26. دیواری مەزنی چین لە باکوور کۆتایی دێت، لە ڕۆژهەڵاتی خواروو و ڕۆژئاوای خواروو و لێرەوە یەکی گرتۆتەوە.

27. بەداخەوە یاساکانی ئێمە هەمووی نەناسراون، نهێنی لای گرووپێکی بچووکی مافپەروەرە، کامەیان فەرمانڕەوایی ئێمەدەکات!

28. شارێکی کۆن، کۆڵانی تەنگەبەر، پیاوێك لە بلووزێکی شیندا زەحمەتتر دەڕوات، سەر دەکەوێت.

29. پاسەوانی ئەم پارکە دەناسی؟

بەڵی، بە دڵنیاییەوە

هەروەها بڕوا ناکەیت ئەو شێتە؟

30. منیش چاوەڕێم دەکـرد، تۆ پیاوی، پێویستە دژایەتی کردنی ئەو دیوارە فرێبدەی.

31. ئەو ساڵە بەسوودە.

32. دادپەروەری، بەڵام بەشێوەیەکی هات و هاوار.

بەرهەمەکانی کافکا

بەرهەمەکانی کافکا لە شێوەی کاسێت لە باندێکدا تۆمار کراون، چەندین جار بە کۆبەرهەم چاپ و بڵاوکراونەتەوە، بەڵام دەزگای فیشەر بۆ چاپ چەندین جار کۆبەرهەمەکانی چاپکردووە. دوا چاپی کۆبەرهەمەکانی کافکا لەلایەن دەزگای فیشەر لەشێوەی کتێبی گیرفان لە ساڵی 2008 چاپکراوە بەم شیوەیە:

1/ (دکتۆری وڵات) 384 لاپەرە.

2/ ڕۆمانی (ونبوون) لە 352 لاپەرەدا.

3/ ڕۆمانی (دادگا) لە 304 لاپەرەدا.

4/ ڕۆمانی (کۆشک) لە 416 لاپەرەدا.

5/ (ناساندنی خەبات) لە دەستنوسەکانی بوو لە 240 لاپەرەدا.

6/ لە (دروستکردنی دیواری مەزنی چین)، لە دەستنوسەکانی دوای خۆی بوو، لە 272 لاپەرەدا.

7/ (پرسیار کردن لە یاسا)، لە دەستنووسەکانی دوای خۆی بوو، لە 208 لاپەرەدا.

8/ (ژن و مێرد)، لە دەستنووسەکانی دوای خۆی بوو، لە 272 لاپەرەدا.

9/ یادنوسی ڕۆژانە -1909 1912 لە 432 لە لاپەرەدا.

10/ یادنوسی ڕۆژانە -1912 1914 لە 408 لاپەرەدا.

11/ یادنووسی ڕۆژانە -1914 1923 لە 384 لاپەرەدا.

12/ سەفەرنامە لە 336 لاپەرەدا.

سەرچاوەکان:

1- Gedichte Für Frauen, Marix ver lag . 2013

2- Tagebücher : 1909 – 1923 auf 3 Bände, fischerverlage. 2008

3- Franz kafka Beschreibung eineskampfes und andere schriften aus dem nachlaß. Fischer verlag.

4- www.franzkafka.de

5- Nach gelassne Schriften und fragmente 1- 2 , fischer verlag

6 - هەموو تاکدێڕییەکان لەم سەرچاوەیە وەرگێڕدراون:

Reisetagebücher, Franz Kafka.fischerverlage. 2008

وەرگرانی خەڵاتی نۆبڵی ئاشتی

خەڵاتی نۆبڵ بەناوبانگترین و بە بەهاترین خەڵاتە لە جیهاندا، بەناوی داهێنەرەکەیەوە «ئەلفرێد نۆبڵ» ناونراوە. ئەم خەڵاتە نرخێکی مادی و مەعنەوی و مێژوویی خۆی هەیە. خەڵاتی ئاشتی یەکێکە لەو پێنج خەڵاتەی کە «ئەلفرێد نۆبڵ» دایهێنا. ئەویش بە بەکارخستنی سەرمایەیەکی زۆر لە پڕۆژەی بەرهەمهێندا، کە قازانجەکەی ساڵانە بدرێت بەو کەسانەی لە پێنج بواردا داهێنانی نوێ بۆ خزمەتیمرۆڤایەتی پێشکەش دەکەن ئەوانیش بوارەکانی: ئاشتی، کیمیا، فیزیا، پزیشکی، ئەدەب. ئەم خەڵاتەیش بەبێ جیاوازی وڵات و ڕەگەز هەموو مرۆڤێک وەریدەگرێت. ئەم خەڵاتە بریتیە لە میدالیایەکی زێڕو بڕێک پارەی باش و بڕوانامەی ڕێزلێنان.

باوکی «ئەلفرێد» ناوی «عەمانوئێل نۆبڵ»ە، کە ئەندازیاری مەدەنی و پسپۆڕی ڕێگاوبان و پرد دروستکردن بوو. داهێنەر بوو لە بواری چۆنیەتی شکاندنی بەردو چیا لەسەر ڕێ و بان و تونێل.

ئەو ساڵەی «ئەلفرێد» لەدایک بوو، باوکی ئیفلاسی کرد، بۆیە بە ناچاری لە ساڵی(1837) ڕووی کردە وڵاتی فینلەندا بۆ گەڕان بەدوای کارو دابینکردنی ژیانی خێزانەکەی، بەڵام دوایی چوو بۆ پترسبۆرگ، لەوێ کۆمپانیاییەکی بچوکی میکانیکی دانا. بەهۆی ئەوەی سەرکەوتنی باشی بە دەستهێنا لە دروستکردنی ئەلغامی دەریا توانی گرێبەست لەگەڵ سوپای ڕوسی ببەستێت و دەستکەوتی مادی باش بەدەست بێنێت. بۆیە خێزانەکەی لە ساڵی (1842) هێنایە پترسبۆرگ، سوپای

ڕوس ئەو کاتە لە شەڕی (قرم)دا لە نێوان 1853،1856) لەگەڵ بەریتانیا و فەرەنسا. ڕوسیا سوودی باشی بینی لە دانانی تۆڕی مینی دەریایی لە دەریای بەلتیق کە کەشتیە جەنگییەکانی بەریتانیا نەیان دەتوانی بگەنە شاری پترسبۆرگ. بۆیە «عەمانۆئێل» میدالیای زێڕینی ئیمپراتۆری ڕوسیای وەرگرت، بەهۆی ئەم داهێنانەوە باوکی ئەلفرێد توانی زۆرترین سەروەت و سامان کۆبکاتەوە.

دوایی کۆتایی هاتنی شەڕی قرم، دەستکەوتی ئابوری «عەمانوئێل» باش نەبوو، بۆیە لە ساڵی (1862) گەڕایەوە بۆ سویدو لە ستۆکهۆڵم نیشتەجێبوو. کۆمپانیایەکی دانا ئەلفرێدیش کاری لەگەل دەکردو توانیان بڕێکی زۆر ماددەی نیتروجیلسرین دروستبکەن. ئەم مادەیە زۆر بەهێزە بۆ تەقینەوە، بەڵام لە ساڵی (1864) کارگەکە تەقیەوەو زیانێکی زۆری پێگەیاندن، کە بووە هۆی کوشتنی برا بچوکی ئەلفرێد بە ناوی «ئەمیل» و چوار لە کیمیاگەرو کرێکارەکانی کارگەکە. ئەم کارەساتە کاریگەری زۆری لەسەر ئەلفرێد بەجێهێشت.

«ئەلفرێد نۆبێڵ» ئەندازیار و کیمیازانی سویدی لە (21-10-1833) لە ستۆکهۆڵم لەدایک بووە. باوکی گرینگی باشی بە منداڵەکانیدا، ئەویش بە دانانی مامۆستای تایبەت بۆ خوێندن و فێربوونی زانستەکانی سروشت و کیمیاو زمان و ئەدەب. ئەلفرێد لە حەڤدە ساڵیدا زمانەکانی سویدی، ڕوسی، فورەنسی، ئینگلیزی، ئەڵمانی بە باشی زانیوە. زۆرتر خولیاو ئـارەزووی لە ئەدەبی ئینگلیزی بوو، توانای شیعرنوسینی هەبوو، بەڵام باوکی حەزی بەوە نەدەکرد، دەیویست کوڕەکەشی وەک خۆی ببێ بە ئەندازیار، بۆ مەبەستی خوێندن ناردی

بۆ وڵاتەکانی ئەڵمانیا و فەرەنسا و وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا. ئەلفرێد لەم گەشتەیدا توانی لە بواری کیمیا و ئەندازیاری بخوێنێ و باش خۆی پێ بگەیەنێ. لە گەشتەکەیدا بۆ فەرەنسا چوو بۆ کارگەی کیمیایی زانا و پرۆفیسۆر «نیلۆز» بۆ سوودوەرگرتن لە بواری کیمیایدا. چاویکەوت بە زانای ئیتاڵی «ئاسانوی سوبریرو». لە وڵاتە یەکگرتوەکانی ئەمریکا چاویکەوت بە زانای سویدی «جوزا ئیرکسۆن» بە بینینی ئەوانە ئەلفرێد سوودی زۆری بینی لە ئەزموون و داهێنانەکانیان لە بواری کیمیادا.

لە ساڵی (1866) ئەلفرید توانی سەرکەوتنی باش بەدەستبێهنێت و داهێنانی دینامێت ڕابگەیەنێت. داهێنانە کەی دانی پێدانراو ڕێگەی کارکردنی پێدرا. ئەلفرێد زیاتر لە بیست وڵات کارگەی دروستکردنی دینامێتی دانا. کۆمپانیاکانی دروستکردنی بینا و تونێل و ڕێگا و هێزی سەربازی سوودیان لێ بینی. بە کارهێنانی دینامیت بە هەموو جیهاندا بڵاوبۆوە. توانی زۆرترین سـەروەت و سامان کۆبکاتەوە و ببێت بە یەکێک لە دوڵەمەندەکانی جیهان، داهێنەر و شای تەقەمەنی جیهانیان پێ دەگـوت. ئەلفرێد کەوتە بەر هێرش و ڕەخنەی توندی ڕۆژنامەنوسان بە داهێنەری مردن ناودەبرا. دەیانگوت ناوبانگ و سامانەکەی بە تەقەمەنی پەیداکردووە. کە بۆ شەڕ وماڵوێرانکردن و مەرگی مرۆڤ بە کار دێت. ئەم نووسین و ڕەخنانە ئەلفرێدیان دڵتەنگ دەکـرد، چونکە ئەو ئەم داهێنانەی بۆ خزمەتکردنی مرۆڤ لە بوارەکانی دروستکردنی ڕێوبان و تونێل و کارئاسانی بۆ دابینکردنی پێداویستییەکانی ژیان و خۆشی مرۆڤ داهێنابوو. کەچی بینی بۆ لە ناوبردنی مرۆڤ لە

شەڕگەکان بەکاردێت و خراپ بەسەریدا شکاوەتەوە. بۆیە بڕیاریدا بە تەرخانکردنی بڕێکی زۆر لە سامانەکەی بۆ خۆشگوزەرانی مرۆڤ. بەپێی ئەو وەسیەتنامەیەی، کە لە پاریس لە ساڵی (1895) نوسیویەتی، بڕێکی سامانەکەی بەخشی بە بـرادەر و کەسە نزیکەکانی، زۆرترینی سامانەکەشی لە پڕۆژەی بەرهەمهێندا بەکارخست بۆ دەستکەوتنی قازانج.   قازانجی سەرمایەکەی ساڵانە کردە دیاری بۆ ئەو کەسانەی داهێنانی نوێ پێشکەش بە مرۆڤایەتی لە بوارەکانی کیمیا، فیزیا، پزیشکی، ئاشتی و ئەدەب دەکەن. دیاریەکەش بە ناوی خەڵاتی نۆبڵ، کە ناوی خۆیەتی ناونرا.

ئەلفرێد لە (10--12 1896) لە شاری سان ریمۆی ئیتاڵیا مـردووە بۆ یەکەم جار پێنج ساڵ دوای کۆچی دوایی ناوبراو وەسیەتەکەی هاتەدی. خەڵاتی نۆبل لە ساڵی 1901 دابەشکراو ساڵانە لە ڕۆژی کۆچی دوایی ئەلفرێد لە 12/10 خەڵاتی نۆبڵ دەبەخشرێت بەو کەسانەی براوەن و شایستەی وەرگرتنی خەڵاتەکەن.

خەڵاتەکانی کیمیا، فیزیا، پزیشکی، ئـەدەب بە ئامادەبوونی پاشای سوید لە پەیمانگەی سوید دەبەخشرێ. خەڵاتی ئاشتی لە هۆلی ئەنجوومەنی شاری ئۆسلۆی نەرویج بە ئامادەبوونی پاشای نەرویج دەبەخشرێ. لە مەراسیمی دابەشکردنی خەڵاتدا ئاهەنگێکی شایستە سازدەکرێ و خەڵکانێکی زۆر ئامادەدەبن. لە کەسایەتی و ناوداران و پەرلەمانتار و لێپرسراوانی حکوومی وڵاتی سوید و نەرویج. خەڵاتەکە بریتییە لە میدالیایەکی زێڕ، کە ڕوویەکی وێنەی ئەلفرێد نۆبێڵی لەسەرەو ڕووەکەی تریشی وێنەی مرۆڤی لەسەرە، کە تەعبیر لە بوارەکان

دەکات، کە خەڵاتەکەی پێدەبەخشرێ لەگەڵ بڕوانامەی نۆبێڵ و بڕێک پارە، کە ساڵی 2006 گەیشتبوو بە یەک ملیۆن و سەد هەزار دۆلار.

1901 - بۆ یەکەم جار دووکەس خەڵاتی ئاشتیان وەر گرت بە هاوبەشی :

1 - فردریک باسی ئابووریناسی فەرەنسی 2 - جان هنری دونانتی سویسری .

1902: -1 ئیلی دوکمیان- سویسری، -2 شارل ئەلبێر غوبا- سویسری.

1903 - ئەلسێر ویلیام راندال کریمەر - بەریتانیا.

1904 - پەیمانگای یاسای نێودەوڵەتی لە بەلجیکا، دامەزراوەی زانستییە.

1905 - خاتوو برتافون سوتنر- نەمسا.

1906 - تیودور ڕوزفلت- سەرۆکی ولاتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا.

1907 – -1 ئەرنستۆ تیودور مونیتا- ئیتالی، -2 لویس ڕینۆ- فرەنسا.

1908 – -1 کالاس بونتس ئەرنولدسن- سوید، -2 فریدریک بایر- دانیمارک.

1909 – -1 ئوجست ماری فرنسوا برناریت - بەلجیکا،-2 بول دوکونستنت- فرنسا.

1910 - نووسینگەی نێودەوڵەتی ئاشتی – لە بیرن سویسرا.

1911 – -1 توبیاس میخائیل کایل ئەسر - هوڵەندا،-2 ئەلفرید هیرمان - نەمسا.

1912 - ئەلیهۆ روت- ئەمەریکا.

1913 - هنری لافونتین - بەلجیکا.

1914،1915،1916 - نـەدراوە پارەکە گەراوەتەوە بۆخەزێنەی خەڵاتەکە.

1917 - دەستەی خاچی سووری نێودەوڵەتی - جنێف لە سویسرا.

1918 - نەدراوە پارەکە گەڕاوتەوە بۆ بەشی دارایی خەڵاتەکە.

1919 - وودرو ویلسۆن- سەرۆکی وڵاتە یەکگرتوەکانی ئەمەریکا.

1920 - لیۆن بورجوا – فەرەنسا.

1921 – -1 کارل هایلمار برانتینج- سوید،-2 کریستیان لویس لانج - نەرویج.

1922 - فرید یتجو ناسین- نەرویج.

1923،1924 - نەدراوە پارەکە گەڕاوەتەوە بۆ بەشی دارایی خەڵاتەکە .

1925 - -1 سیراوستن شامبرلین- بەریتانیا،2 – تشارلز جیتس دویز- ئەمەریکی.

1926 - -1 ئەریستید بریاند- فرەنسا،-2 گوستاف ستریسمان - ئەڵمانیا.

-1927 -1 پرۆفیسۆرفردیناند بویسون - فرەنسا، -2 پرۆفیسۆر لودنیج کوید - ئەڵمانیا.

1928 - نەدراوە پارەکە گەڕاوەتە وە بۆ بەشی دارای خەڵاتەکە .

1929 - فرانک بیلینجز کیلوج - ئەمریکا.

1930 - لارس ئولف ناثان سود بریلوم - سوید.

1931 - -1 جان ئەوفر- وڵاتە یەکگرتوەکانی ئەمەریکا، -2 نیکولاس مواری بتلر- وڵاتە یەکگرتوەکانی ئەمریکا سەرۆکی زانکۆی کۆلۆمبیا.

1932 - نەدراوە، پارەکە گەڕاوەتەوە بۆ بەشی دارایی خەڵاتەکە.

1933 - سیر نورمان ئەنجیل»رالف لان» - بەریتانیا.

1934 - ئەرسەر هندرسۆن - بەریتانیا.

1935 - کارل فون ئۆسیتزکی - ئەڵمانیا.

1936 - کارلوس سافیدرالاماس - ئەرجەنتین.

1937 – ئەلورد ئیدگار ئەلجیرنون روبرت جاسین – بەریتانیا، دامەزرێنەری کەمپینی ئاشتی جیهانی.

1938 - نوسینگەی پەنابەرانی نێودەوڵەتی «نانسین» ، لە جنێف سویسرا.

1939،1940،1941،1942،1943: نەدراوە پارەکە گەڕاوەتەوە بۆ بەشی دارایی خەڵاتەکە.

1944 - لێژنەی نێودەوڵەتی خاچی سور- لە جنێف سویسرا بۆ جاری دووەم.

1945 - کوردیل هل – ئەمەریکا.

1946 – -1 پرۆفیسۆر خاتوو ئەمیلی گرین بلاش- ئەمریکا، -2 جون رالیج موت- ئەمەریکا.

1947 - -1 ئەنجومەنی خزمەتگوزاری هاورێیان- لەندەن، -2لێژنەی ئەمەریکا بۆ خزمەتی هاورێیان- ئەمەریکا.

1948 - نەدراوە پارەکە گەڕاوەتەوە بۆ بەشی دارایی خەڵاتەکە.

1949 - دکتۆر جون بوید - بەریتانیا.

1950 - پرۆفیسۆر رالف بوش – ئەمەریکا.

1951 - لیون جوکس – فەرەنسا.

1952 - ئەلبێرت شویتزر - فرەنسا.

1953 - جورج کاتلیت مارشال – ئەمەریکا.

1954 - مفوەزیەی باڵا بۆ کاروباری پەنابەران لە نەتەوە یەکگرتوەکان - لە جنێف سویسرا.

1955،1956 - نەدراوە بەشێکیان دراوە بە بەشی سەرەکی، دووبەشەکەی تریشیان دراوە بۆ بەشی دارایی خەڵاتەکە.

1957 - لیستر بولز بیرسون – کەنەدا.

1958 - جورج هنری بیر- بەلجیکا، سەرۆکی ڕێکخراوی پەنابەران.

1959 - فیلیب نوبل بیکر - بەریتانیا.

1960 - ئەلبێرت جون لوتولی - خواروی ئەفریقا.

1961 - داج همرشولد - سویدی، یەکەم کەسە، کە دوای وەرگرتنی خەڵاتی نۆبێڵی ئاشتی لە 18،12،1961 کۆچی دوایی کرد.

1962 - لینوس کارل بولینج – ئەمەریکا.

1963 - لێژنەی خاچی سووری نێودەولەتی- جنێف سویسرا بۆ جاری سێیەم، پەیوەندییەکانی کۆمەڵگەی خاچی سوور - جنێف سویسرا.

1964 - مارتن لوسەر کینج – ئەمەریکا.

1965 - ڕێکخراوی یونیسێف - نیویۆرک.

1966و 1967 - نەدراوە بەشێکی بۆ بەشی سەرەکی و دوو بەشەکەی تر بۆ بەشی دارایی خەڵاتەکە.

1968 - رینیە کاسین- فەرەنسا.

1969 - ڕێکخراوی کاری نێودەوڵەتی - جنێف سویسرا.

1970 - نورمان بورلوج – ئەمەریکا.

1971 - ویلی برانت- سەرۆکی ئەڵمانیا.

1972 - نەدراوە بەشێکی دراوە بۆ بەشی سەرەکی،

دوو بەشەکەی تر دراوە بە بەشی دارایی خەڵاتەکە.

1973 – -1 هێنری کیسنجەر- وەزیری دەرەوەی ئەمەریکا، -2 ولی دوک سۆ- ڤێتنامی دیموکراتی بەڵام ڕەتیکردەوە.

1974 – 1 - سیان ماکبراید- ئیرلەندی، -2 ئەیزاکو ساتو- یابان.

1975 - ئەندریە دیمترڤیتش زاخارۆف- ڕوسی.

-1976 -1 خاتوو بیتی ویلیامز -2 خاتوو میرید کوریجان- بەریتانیا.

1977 - ڕێکخراوی ئەمنیلی جیهانی – لەندەن - بەریتانیا.

1978 – -1 محەمەد ئەنوەر سادات- سەرۆکی مسر،-2 مناحیم بێگن- سەرۆک وەزیرانی ئیسرائیل.

1979 - دایکە تیرێزا – هیندستان.

1980 - ئەدولف بریز ئەیسکویفیل- ئەرجەنتین.

1981 - ئەنجوومەنی باڵا بۆ کاروباری پەنابەران- جنێف سویسرا بۆ جاری دووەم.

1982 – -1 خاتوو ئولفا میرال - سوید، -2 ئەلفونسو گارسیا رۆبلز- مەکسیک.

1983 - لیخ ڤالینسا - پوڵەندی.

1984 - دیسموند توتو - باشووری ئەفریقیا.

1985 - یەکێتیی پزیشکانی جیهانی – ئەمەریکا.

1986 - ئەیلی ویسل- یەکیت وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکا.

1987 - ئوسکار ئاریاس سانشیز - کوستاریکا.

1988 - هێزەکانی ئاشتی پارێزی نەتەوە یەکگرتووەکان - نیۆرک.

1989 - دالای لامـای چـواردەهـەمـی تبت ناوی خۆی(تینزن جیاستو)،چین.

1990 - میخائیل گۆرباتشۆڤ - سەرۆکی یەکێتیی سۆڤێت.

-1991 خاتوو ئاونج سان سوکی - میانماریا بورمای کۆن.

1992 - خاتوو ریجو بیرتا مینشوتوم- گواتیمالا.

1993 - -1 نیلسون ماندێلا- خواروی ئەفریقا، -2 فریدریک ویلیام دی کلیرک- دوا سەرۆکی سپی پێستی خوارووی ئەفریقیا.

1994 - -1 یاسر عەرفات- سەرۆکی فەلەستین، -2 ئیسحاق رابین- ئیسرائیل، -3 شیمۆن پێرێز- ئیسرائیل، بۆ یەکەم جار درا بە سێ کەسایەتی سەرۆک.

1995 - جوزیف روتبلت - بەریتانیا، کۆنگرەی باجواش بۆ زانست وکاروباری نێودەوڵەتی – کەنەدا

1996 - کارلوس فیلیب ئەکسیمنس و خوزیە راموس هورتا- تەیموری ڕۆژهەڵات.

1997 - خاتوو جودی ولیامز- وڵاتە یەککگرتووەکانی ئەمریکا، هەڵمەتی نێودەوڵەتی بۆ نەهێشتنی مینی زەوی- ئەمەریکا.

1998 - بین جون هیوم و داڤید تریمبل- بەریتانیا.

1999 - رێکخراوی پزیشکانی بێسنوور- بروکسل - بەلجیکا.

2000 - کیم دای جونج- کۆریای باشور.

2001 - کوفی ئەننان- غانا سکرتێری گشتی نەتەوە یەکگرتووەکان ، ڕێکخراوی نەتەوە یەکگرتووەکان.

2002:جیمی کارتەر- سەرۆکی پێشووی ئەمەریکا.

2003 -خاتوو شیرین عەبادی- ئێران.

2004 - خاتوو وانجاری ماسای- کینیا.

-2005 دکتۆر محەمەد بەرادعی- میسر، وەکالەی نێودەوڵەتی وزەی ئەتۆمی لە ڤیینا- نەمسا.

2006 - پرۆفیسۆر محەمەد یونس و بانکی گرامین بۆ خەرجی هەژاران ، بەنگلادیش.

2007 - ڕێکخراوی نێودەوڵەتی بۆ گۆڕین و گەشەپێدانی کەشوهەوا سەر بە نەتەوە یەکگرتووەکان. ئەلبێرت ئارنۆڵد گۆر- ئەمەریکا.

2008 - مارتی ئەهتیساری، فینلاند.

2009 - باراک ئۆباما، سەرۆکی ولاتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکا.

2010 - لیو کسایو، چین.

2011 - بەخشرا بە سێ ژنی چالاکوان ئەمانەن:

-1 ئێلین یۆنسن، لایبیریا

2 - لیما گیۆوە، لایبیریا

3 – تەوەکول کرمان، یەمەن

-2012 رێکخراوی یەکێتی ئە وروپـا. بەلجیکا- 1952.....1993، بەهۆی گرنگیدان بە ئاشتی و دیموکراتی و مافەکانی مرۆڤ ، ئەم ڕێکخراوە لە ئێستادا 28 ولاتی ئەورووپی تیایدا ئەندامن.

-2013 ڕێکخراوی قەدەغەکردنی چەکی کیمیایی، لە هۆلەندا- دانهاخ (OPCW)، ساڵی 1997 دامەزراوە.

2014 – بەخشرا بە دوو چالاکوانی بـواری دژ بە توندوتیژی بەرامبەر منداڵان و گەنجان، داکۆکیکردن لە

مافەکانیان ، بەهرەمەند بوونیان لە بواری پەروەردە و فێرکردن،

1 – کایلاش ساتیارتی، هیندستان، ساڵی 1954 لە دایکبووە.

2 – مەلالا یوسفزای، پاکستان، لە ساڵی 1997 لە دایکبووە.

2015 – چوارین بۆ دیالۆگی نیشتمانی- تونس لە ساڵی 2013 دامەزراوە، بە هۆی بەشدارییان لە گەشەپێدانی دیموکراتی و فرەیی لە دوای شۆڕشی یاسمین 2011 لە تونس.

*سەر چاوەکان پەرتوکی der nobl preis träger chronic. *مالپەری فەرمی خەلاتی نۆبل بۆ ئاشتی.

خەڵاتی ئاشتی

خەڵاتی ئاشتی، لەلایەن ڕێکخراوی چاپەمەنییەکان و کتێبفرۆشانی (بازرگانی کتێبی) ئەڵمانی ساڵانە دەبەخشرێت. خەڵاتێکی ناسراوی کولتوری جیهانیە، لە ساڵی 1950 داهێنراوە. بۆتە نەریتێک ساڵانە لە پێشانگەی نێودەوڵەتی پەرتووکی فرانکفۆرت لە کڵێسەی پاول مانگی ئۆکتۆبەر لە دوا ڕۆژی پێشانگەی کتێبی فرانکفۆرت دەبەخشرێ. خەڵاتەکە دەدرێت بەو کەسانەی لە یەکێك لە بوارەکانی: ئەدەب، لێکۆڵینەوە، هونەردا بەهرەمەندن. لە یەکێک لەم بوارانەی سەرەوە بەپێی داهێنان و هەڵسەنگاندن بەرهەمەکانیان دەستنیشان دەکرێن. بەهای بەخشینی خەڵاتەکەش لەلایەن دەزگە چاپەمەنییەکان و کتێبفرۆشانی ئەڵمانی دابین دەکرێ. ناوبانگی ئەم خەڵاتە سنوورەکانی وڵاتانی جیهانی بڕیوە، دەدرێت بە هەموو کەسانێک لە هەر شوێنێکی ئەم جیهانە بن، بە مەرجێك مەرجەکانی پێدانی خەڵاتەکەی تێدا بێت، خەڵاتی ئاشتی پێکهاتووە لە: خەڵاتێک و (25000) یۆرۆ.

ساڵی 2009 بە ڕۆژنامەنووس و نووسەرو وەرگێڕ « کلاودیۆ ماگڕیزی» ئیتاڵی بەخشرا. ئەم نوسەرە ساڵی 1939 لە شارێکی ئیتاڵی بە ناوی (تریستە) لەدایکبووە. خوێندنی لە بواری زمان و ئەدەبی ئەڵمانی لە ئەڵمانیا تەواو کردووە. ماوەی چەند ساڵێک مامۆستای زمان و ئەدەبی ئەڵمانی بووە لە یەکێک لە زانکۆکانی شاری تریستە. هۆکاری بەخشینی خەڵاتەکەش ئەوەیە ئەم نوسەرە لە نوسینەکانیدا باسی لە گرفتەکانی پێکەوەژیان

و کارلێکردن و کاریگەری کولتورە جیاجیاکان لەسەر یەکتری و ژیانی تەبایی و لێبوردەیی کـردووە. لە ڕێکەوتی 2009/10/18 لە کڵێسەی پاول لە فرانکفۆرت بە ئامادەبوونی 1000 مێوان. «کارل شلۆگلی» مێژوونوس وتاریکی بە نرخی پێشکەشکرد، پاشان «کلاودیۆ»ی بە ئامادەبووان ناساند. دواتر «کلاودیۆ ماگریزی»ش وتارێکی پێشکەش بە ئامادەبووان کرد، کە تیایدا باسی دیموکراسی و ئاشتی و ژیانی تەبایی و پێکەوەژیانی کرد.

ئەمسال 2015 خەڵاتی ئاشتی بە ڕۆژهەڵاتناس و نوسەری ئەڵمانی «ناڤید کێرمانی» بەخشرا. ساڵانە مەراسیمی بەخشینی خەڵاتی ئاشتی لە ڕۆژی 18-10-2015 کاتژمێر 11ی بەیانی لە کڵیسەی پاول – فرانکفۆرت، بەڕێوە دەچێت.

مێژووی بەخشینی خەڵاتی ئاشتیی دەزگە چاپەمەنی وکتێب فرۆشانی ئەڵمانی:

1950 - ماکس تاو ، باوکی بازرگانێکی جوو بوو، نوسەر، ئەڵمانی.

1951 - پرۆفیسۆر ئەلبێرت شڤایتزر، ئەڵمان، نوسەر، مامۆستای ئایین، لێکۆڵەری مۆسیقا، ساڵی 1952 خەڵاتی نۆبڵی ئاشتی وەرگـرت، نەخۆشخانەیەکی لە گابۆن دامەزراند.

1952 - ڕۆمانۆ گواردینی، نووسەر، ئیتاڵی.

1953 - فەیلەسوف مارتین پوپەر، نەمسا.

1954 - کـارل یاکۆب بـورکـهـارت، دیپلۆمات و مێژونووس، سویسری.

1955 - هێرمان هێسە، ئەڵمان، نوسەر و شاعیر.

1956 - ڕاینهۆلد شنایدەر، ئەڵمان، نوسەر.

1957 - تۆرنتۆن وایڵدەر، ئەمریکی، نوسەر.

-1958 فەیلەسووف کارل یاسپرس، ئەڵمان.

1959 - تیۆدۆر هۆیس، ڕۆژنامەنوس و سیاسەتمەدار، لە دوای شەڕی دووەمی جیهانی لە ساڵی 1949 بە یەکەم سەرۆکی ئەڵمانیا هەڵبژێردرا، تا ساڵی 1959 بەردەوام بوو.

1960 - ڤیکتۆر کۆلانچ، ئینگلیز، داکۆکیکار لە مافی مرۆڤ، دانەری دەزگای بڵاوکردنەوەی کتێبی ئینگلیزی.

-1961 سارڤێپالی رادها کریشنان، فەیلەسووف، پرۆفیسۆری دیانەتی ڕۆژهەڵاتی هندستان، سەرۆک کۆماری هندستان.

1962 - پاول یۆهانس تیلیچ، پرۆفیسۆر، ئەڵمانیا.

-1963 کارل فریدریش فۆن، فەیلەسووف و دەروونناس، ئەڵمانیا.

1964 - گابریل مارسێل، فەیلەسوف، درامانوس، ڕەخنەگری شانۆ، فەرەنسی.

-1965 نێلی ساش، نوسەرو شاعیر، ئەڵمانیا.

-1966 کاردینال ئەوگۆستین بیا، زانای ئایینی، ئەڵمانیا، لەگەڵ ویسێر ویلیام ئاهوفت، بەهاوبەشی وەریانگرت.

-1967 ئێرنست بلۆخ، نوسەرو فەیلەسوف، ئەڵمانیا.

-1968 لیۆپۆلد سێدار سێنگۆر، شاعیرو سیاسەتمەدار، سەرۆک کۆماری سەنیگال.

-1969 ئەلیکساندەر مێچەرلیچ، نووسەر، زانای دەروونناسی، ئەڵمانیا.

-1970 گونار میردال لەگەڵ ئالڤا میردال، کۆمەڵناس و سیاسەتمەدار، سویدی.

1971 - ماریۆ گرێڤین دۆنهۆف، ڕوناکبیر، ئەڵمانیا.

-1972 یانوس کورجاک، نوسەری کتێبی منداڵان، پۆلەندی، بۆ ڕزگارکردنی منداڵانی جوولەکە ساڵی 1943 گیانی خۆی بەخشی.

1973 - ڕۆما کلوپ، یانەیەکی جیهانی نـاسراوە، لەسەر دەستی سیاسەتمەداران و پیشەوەران و لێکۆڵەران بۆ خزمەتی مرۆڤایەتی و پاراستنی ئاشتی و مافەکانی مرۆڤ و ژینگە لە جیهان دامەزراوە.

-1974 فرێری ڕۆجـەر، سویسری، خواپەرستێکی مەسیحی، داکۆکیکار لە مافەکانی مرۆڤ.

-1975 ئەلفرێد گروسەر، ڕوناکبیر، کۆمەڵناس، لێکۆڵەری سیاسی، ئەڵمانیا.

1976 - ماکس فریش، نوسەر، سویسری.

1977 - لێزتسێک کۆلاڤسکی، ڕوناکبیر، فەیلەسوف، پۆلەندی.

1978 - ئاسترید لیندگرێن، نـوسـەری سویدی، ڕۆماننوس و چیرۆکنوسی منداڵان.

1979 - یەهودی مێنۆهن ، مۆسیقار، نوسەر، سیاسەتمەدار، ئەمەریکی .

1980 - ئێرنستۆ کاردینال، قەشە، شاعیر، ماوەی چەند ساڵێک، وەزیری ڕۆشنبیری نیکاراگوا بوو.

1981 - لێڤ کۆپێلیڤ، ئۆکرانی، نوسەر، ئەنتی کۆمۆنیست بوو، بۆیە لە ئەڵمانیا دەژیا.

-1982 گیۆرگ.ف.کێنان، دیپلۆمات و مێژونووس، یەهودی ئەمەریکی.

1983 - مانێس سپێرپەر، نوسەرو فەیلەسوف، ئۆکرانی.

1984 - ئۆکتاڤیۆ باز، نوسەر، مەکسیکی، ساڵی 1990

خەڵاتی نۆبڵی ئەدەبی وەرگرت.

1985 - تێدی کۆلێک، یەهودی لە هەنگاریا لە دایک بووە، کاری خۆبەخشانەی کردووە لە چەندین ڕێکخراوی مرۆیی -10- ساڵ باڵیۆزی ئیسرائیل بووە لە ئەمەریکا، پارێزگاری ئورشەلیم بووە، لە 2007 کۆچی دوایی کردووە.

1986 - ڤلادیسلاف بارتۆسزێڤسکی، مێژونووس و سیاسەتمەدار، پۆلۆنی.

1987 - هانز یۆناس، فەیلەسووف، ئەڵمانی.

1988 - زیگفرید لێنز، نووسەر، ئەلمانی.

1989 - ڤاسلاڤ هاڤێل، نووسەرو سیاسەتمەدار لە مانگی12 - 1989 بوو بە سەرۆک کۆماری چیکۆسلۆڤاکیا تا ساڵی1992، دوای دابەشبوونی ئەم وڵاتە، لە ساڵی 1993تا ساڵی 2003 بوو بە سەرۆککۆماری چیک، دوای چەندین جار لە ساڵی 2004 کاندیدکراوە بۆ خەڵاتی نۆبڵی ئاشتی، بەڵام پێی نەبەخشرا.

1990 - کارل دسیوس، نوسەر، وەرگێر، پۆلۆنیا.

1991 - گیۆرگی کۆنراد، نوسەر، هەنگاری.

1992 - ئامۆز ئۆز، نوسەر، ئیسرائیلی.

1993 - فریدریش شۆرلێمەر، قەشە، ئەڵمان.

1994 - خۆرخە سێمپرۆن، نوسەرو وەزیری ڕۆشنبیری ئیسپانی بووە، ساڵی 1988تا ساڵی 1991.

-1995 ئاناماری شیمێل، ڕۆژهەڵاتناس، ئەڵمانی.

-1996 ماریۆ ڤارگاس یۆسا، نووسەر، پیرۆ.

1997 - یەشار کەمال، نوسەری کوردی، تورکیا.

-1998 مارتین ڤالسەر، نوسەر، ئەڵمانی.

1999 - فریتز شتێرن، مێژوونووس، یەهودی ئەڵمانی-ئەمەریکی.

2000 - ئاسیا جەبار، نوسەر، ژنێکی جەزائیریە.

2001 - یۆرگن هابەرماس، فەیلەسوف، کۆمەڵناس، ئەڵمانی.

2002 - چینوا ئەچێنە، نوسەر، نێجیریا.

2003 - سوزان زۆنتاک، نوسەر، ئەمەریکا.

2004 - پیتەر ئێستەرهازی، نوسەر، هەنگاریا.

2005 - ئۆرهان پامۆک، نوسەر، ساڵی 2006 خەڵاتی نۆبڵی ئەدەبی وەرگرت، تورکیا.

-2006 ڤۆلف لێپێنیز، پرۆفیسۆر لە بواری کۆمەڵناسی، ئەڵمانی.

2007 - ساول فریدلێندەر، مێژونووس، ئیسرائیل.

2008 - ئانسێلم کیفەر، هونەرمەندی شێوەکار، ئەڵمانی.

2009 - کلاودیۆ ماگریز، ڕۆژنامەنوس، نوسەر، وەرگێڕ، ئیتاڵیا.

-2010 داڤید گرۆسمان، نوسەر، ئیسرائیلی.

2011 – بوالم سانسال، نووسەر، جەزائیر.

2012 – لیاو یوو، نوسەر، چین.

2013 – سویتلانە ئەلیکسی ویتچ، نوسەر، ڕوسیای سپی.

-2014 یارۆن لاینەر، نووسەر، مۆسیقی، ئینفۆرماتیک، ئەمەریکی.

2015 – ناڤید کێرمانی، ڕۆژهەڵاتناس و نوسەر، ئەڵمانی.

سەرچاوە:

ماڵپەری فەرمی ڕێکخراوی چاپەمەنی و بازرگانی کتێبی ئەڵمانی.

ڕێزمان و وشە لە زمانی کوردیدا- ماوریتسۆ گارزۆنی

بە یەکەم کتێبی چاپکراوی کوردی دادەنرێت، کە تا ئێستا لەبەردەست بێت، فەرهەنگێکی ئیتاڵی کوردییە لە ساڵی (1787)، مژدەبەخشی ئیتاڵی ماوریتسۆ گارزۆنی دایناوە.

کۆنترین فەرهەنگی ئیتاڵی و کوردییە ، بەنێوی ڕێزمان و وشە لە زمانی کوردیدا. لە ماوەی ساڵەکانی خوێندن لە بـواری ڕاگەیاندندا، بە دوای کۆنترین چاپکراوی کوردیدا دەگـەڕام. لە شوینێک بەرچاوم کەوت، کە کۆنترین کتێبی چاپکراوی کوردی لە ئیتاڵیا بـووە. مێژووەکەی دەگەڕێتەوە بۆ دوا ساڵەکانی سـەدەی هــەژدەم. دوای گـەڕان و چەند هەوڵێک توانیم کتێبەکە بە دەست بخەم لە پەرتوکخانەی گشتی بایرمونشن بــەم ناونیشانە و شوێنی هەڵگیرانی لە پەرتوکخانەکەدا: (Grammatica e Vocabolario della Lingua kurda).Jahr:Roma .1787. L.as,379i- Itallienich

ناونیشانی کتێبەکە: ڕێزمان و وشە لە زمانی کوردیدا

لەگەڵ ئەو کتێبە ئەم کتێبانەشم دەستکەوت: مێژووی هەرێمی کوردستان و بوونی تیرە ئاینییەکان،

له ساڵی (1818) له ناپۆلی چاپکراوه لەلایەن «جوزێپ کامپانیلی» نوسراوه. کتێبێکی تر له ساڵی (1863) چاپکراوه، لەلایەن مژدەبەخش و لێکۆڵەری ئیتاڵی «ئەلیساندرۆ دیبیانکی» لەسەر کولتووری کوردی نـووسراوه باس له نەریت و مێژووی کورد دەکات.

نوسەری کتێبی ڕێزمان و وشه له زمانی کوردیدا، «مۆریتسو گارزۆنی» هاوڵاتی ئیتاڵی موژدەبەخش بۆ گەیاندن و بڵاوکردنەوەی ئایینی مەسیحی هاتۆته کوردستان. بۆ مـاوەی بیست ساڵ لەناو کوردانی موسڵ و ئامێدی ژیاوه. وەک موژدەبەخشی ئایینی مەسیحی کاری کـردووه. هەر ئـەوەش بۆته هۆی ئەوەی فەرهەنگێکی زمان دابنێت. لەنێوان ساڵەکانی (1764) و(1770) فەرهەنگی کوردی- ئیتاڵی داناوه، که نزیکەی(4500) وشه لەخۆ دەگرێت و (288) لاپەڕەیه. له دوا لاپەڕەی کتێبەکەیدا نوسراوه له (27 ی نۆڤێمبەری 1786 بڵاوکراوەتەوه. وا پێدەچێت لەم مێژووه بردبێتیه به چاپخانه و له ساڵی(1787) دا له چاپخانه تەواو بووه بڵاوکراوەتەوه. ئەو فەرهەنگه جارێکی تـر لـه ساڵی (1826) چـاپـکـراوەتـەوه. کتێبەکه له دوو بەشی سەرەکی پێکهاتووه: ڕێزمان و فەرهەنگ، تا لاپـەڕه (74) ڕێزمانه، له لاپەڕەی (77)وه تا دوا لاپەڕه دەبێته فەرهەنگ. ناوەڕۆکی کتێبەکه بەم جۆرەیه: پێشەکی، ئەلفابێ، ئەلفابێی

لاتینی کوردی بە ئەلفا بێی فارسی بەراورد کردووە بە 32 پیت لە ئەلف تا یاء. ڕێزمان، ژمارەکانی کوردی، فۆرمی جیاوازو پێچەوانە، وشەکانی کوردی - ئیتاڵی. نوێژی یەکشەم بە کـوردی، سـڵاوی مەلائیکەتان، پەراوێز.

تـەواوی کتێبەکە، بۆ زمانی کوردی و ئیتاڵی و مێژووی چاپەمەنی کـوردی بایەخ و گرنگی خۆی هەیە. دڵنیام ئەم پەرتووکەو چەندین پەرتووکی تر، کە پەیوەندییان بە ژیان و کولتوری کوردییەوە هەبێت لە پەرتووخانەکانی ئیتاڵیاو فاتیکاندا هەیە. لەبەر ئەوەی موژدەبەخشەکان لە سەدەکانی زووەوە هاتوونەتە کوردستان بە مەبەستی بڵاوکردنەوەی ئایینی مەسیحی. موژدەبەخش بە لاتینی بە واتای سەفیر دێت، پێرەوکەری ئایینێکەو پلەیەکی ئایینی هەیە، بۆ مەبەستی بڵاوکردنەوەی باوەڕەکەی زۆرتر لە وڵاتانی بیانی کاردەکات. زیاتر تێکەڵاو بە ژیانی کۆمەڵایەتی دەبێت بەهۆی پەیوەندی ئایینەکەیەوە. ئـەم وشەیە تایبەتە بۆ ئـەو کەسانە، کە ئایینی مەسیحی بڵاودەکەنەوە، ئایینەکانی تر ناوی تایبەت بە خۆیان هەیە.

تێبینی: بە سوودوەرگرتن لە کتێبەی ماوریتسۆ گارزۆنی- ویکیپیدیای ئەڵمانی.

مێژووی داهێنانی کامێرای فۆتۆ

مێژووی داهێنانی کامێرای فۆتۆ بۆ ساڵەکانی چارەکی یەکەمی سەدەی نۆزدەهەم دەگەڕێتەوە. بۆ زیاتر زانینی چیرۆکی سەرەتای داهێنانی کامێرا فەرموون بابەیەکەوە ئەم تێکستە بخوینینەوەو داهێنەران بناسین.

داهێنەری کامێرا یوسف نیگپۆر نێپس(Youusef Nicephore Niepce) لە ساڵی1765 لە فەڕەنسا لە خێزانێکی دەوڵەمەند لەدایکبووە، لە ساڵی 1833 کۆچی دوایی کردووە.

«نێپس» یەکەم کەس بووە بە کامێرای ئەبسکورە وێنەی گرتووە. لە هەر تاقیکردنەوەیەک، کە ئەنجامی باشی بەدەست دەهێناو براکانی خۆی لێ ئاگادار دەکردەوە. لە ساڵی 1816 لێکۆڵینەوە و تاقیکردنەوەکانی ئەنجامدا تا توانی لە ساڵی 1826یەکەم وێنە بە کامێرای ئەبسکورە* بگرێت و سەرکەوتنی باشی بەدەستهێنا. دوای ئەوە چەند عەدەسەیەکی لای شیڤالی نیگارکێش دروستکرد بۆ کامێراکەی.

کەسێکیتریش هەبوو بە ناوی «دەگۆر» خەریکی دروستکردنی ئامێری وێنەگرتن بوو. بۆیە شیڤالی هەوڵیدا هەردووکیان لە یەکتر نزیک بکاتەوەو بە یەکتریشی ناساندن بۆ ئەوەی بە هەردووکیان بتوانن سوود لە یەکتر ببینن و زانیاری بگۆڕنەوە تا ئەنجامی باشتر بەدەستبێنن. بە مەبەستی کارکردن بە یەکەوە «نێپس» و «دەگۆڕ» لە 14،12،1829ڕێککەوتننامەیەکیان ئیمزاکرد، بە مەبەستی

کارکردن لە سێزدە بەند پێکهاتبوو. گرنگترین بەندەکان: دانانی کۆمپانیایەک بە ناوی «نێپس-دەگۆر» بە یەکەوە کارییان تێدا دەکرد، باوەڕ بەیەکتربوون، پاراستنی نهێنی، بڵاونەبوونەوەی زانیاری تایبەت بە کارەکەیان.

لە ساڵی 1833 نێپس کۆچی دوایی کرد، ماوەیەک کوڕەکەی کاری لەگەڵ «دەگۆڕ» دەکرد، بەڵام دواتر «دەگۆڕ» لە بەڵێنەکانی خۆی پەشیمان بۆوە ناوی کۆمپانیاکەی کرد بە (دەگۆرە تیپ) هەرچی هەبوو، بە ناوی خۆی ڕایدەگەیاند، دواتر توانی ئەم داهێنانە بگەیەنێتە پەرلەمان و حکومەتی فەڕەنسی ئەوانیش بایەخی زۆریان پێداو خەڵاتیان کرد. لە کۆبوونەوەیەکدا لە نێوان «دەگۆڕ» و ئەکادیمیای فەڕەنسی کە لە17،1،1839 بەسترا. «دەگۆر» باسی ئەم داهێنانەی کرد بە ئامادەبوونی خەڵکانێکی زۆر لە پسپۆڕو زانایان و نوێنەری حکومەتی فەڕەنسی. ئەم ڕۆژە بە داهێنانی کامێرا دادەنرێت. دوای ڕاگەیاندنی وێنەگرتن لە ڕۆژنامە و گۆڤارەکانی ئەم سەردەمەدا، ناوی «دەگۆرە تیپ» بە هەموو فەڕەنساو ئەوروپاو جیهان بڵاوبۆوە.

لە زۆر شوێنی تری جیهان هەوڵی دۆزینەوەی کامێرا دراوە. لە ئەڵمانیا «فرانک فول» لە ساڵی 1839، لە فەڕەنسا «ئیسپۆلیت»، لە ساڵی 1839 لە بەریتانیا «ویلیام هێنری تالبۆت» ، لە1839 ، 25،1 پێشانگەی فۆتۆگرافی لە پەرتوکخانەی مەلەکی لەندەن کردۆتەوە.

هەموو بۆچوونەکان ئەوە دەسەلمێنن، کە «نێپس» تاکەکەس بووە، لە ساڵی 1826 وێنەی لەسەر کاغەز

چاپکرووه، واته به یەکەم داهێنەری کامێرا دادەنرێت، بەڵام «دەگۆڕ» بۆ بەرژەوەندی خۆی هەموو ڕاستییەکانی ئاوەژوو کردەوەو لە بەڵێنەکانی خۆی پەشیمان بۆوە، بەڵام ئەم ڕاستیە لە مێژوودا ون نەبوو، کە داهێنەری یەکەم «نێپس» خۆیەتی.

*** کامێرای ئەبسکورە بە واتای ژووری تاریک دێت.**

سەرچاوە:

1/ y,nicephore niepce biografi

2/fotografie geshichte buch

شێرکۆ فەتاح، خەڵاتی (هێڵدە- دۆمین)ی بۆ ئەدەب وەرگرت

شێرکۆ فەتاح ڕۆماننووسی ئەڵمانی بە ڕەچەڵەک کورد، لە 25- 9- 2007 لە شاری هایدلبێرگی ئەڵمانیا لەلایەن بەڕێز «ئێکارد ڤوتزنەر» سەرۆکی شارەوانی ئەو شارەوە خەڵاتی HILDE-DOMIN بۆ ئەدەب لە تاراوگە پێ بەخشرا. ئەم خەڵاتە لە ئەڵمانیا دەدرێت بەو نوسەرانەی خەڵکی وڵاتی ترن، بەڵام ئێستا لە ئەڵمانیا نیشتەجێن، ڕۆماننووس خاوەنی ڕۆمانگەلی وەك: (لە سنوری وڵاتان، مامۆکە)یە.

شێرکۆ فەتاح لەساڵی 1964 لە بەرلینی ڕۆژهەڵات لە دایکێکی ئەڵمانی و باوکێکی کوردی خەڵکی شاری سلێمانی لەدایکبووە. بە ئەڵمانی دەنوسێت، دەکاتە برازای ڕوناکبیرو سیاسەتمەداری گەورەی کورد «ئیبراهیم ئەحمەد». لە سالی1975 دێنە ئەڵمانیای ڕۆژئاوا نیشتەجێ دەبن. نوسەر فەلسەفە و مێژووی هونەری خوێندوە، ئێستاش وەک نووسەرێکی ئازاد لە بەرلین ژیان بەسەر دەبات. هەر بەم بۆنەیەوە نوسەر لە ئێوارەی 26-9-2007 کاتژمێر 7،30 خولەک ئێوارەیەکی ڕۆمانخوێندنەوەی لە پەرتوکخانەی گشتی هایدلبێرگ پێشکەش کرد. ژمارەیەکی زۆر لە میوان هاتبوون. ئەو هۆڵەی بۆ سیمینارەکە دانرابوو جێگەی میوانانی تێدا نەدەبۆوە. بۆیە کۆڕەکە لە هۆڵێکی گەورەتری پەرتوکخانە پێشکەش کرا. لەم ئێوارەیەدا بەشێک لە ڕۆمانی (لە سنوری وڵاتان) ی باسکردو خوێندەوە. ڕووداوەکانی نێو ڕۆمانەکە لە

نێوان سنوری وڵاتانی ئێران و ئێراق و تورکیادا بوو. دواتر دەروازەی پرسیارو گفتوگۆ کرایەوە، ژمارەیەکی زۆر لە ئامادەبوان بەشداری گفتوگۆکانیان کرد. باسەکان لەسەر وەرگێڕانی ڕۆمانەکانی نوسەر بۆ زمانەکانی ترو کولتورو زمانی کورد و بەرهەمەکانی نوسەرو ماڵباتی نوسەرو چەند لایەنێکی تر قسەو باسیان لێوە کرا. نوسەر گوتی: باوکم ئێستا لە سلێمانی دەژی، شوێنی ماڵی باوکم کراوە بە مۆزەخانە لە سلێمانی. ئێمەش چەند کەسێک وەکو کورد ئامادەی ئەم ئێوارە کۆڕە بووین، جێی خۆشحاڵی نوسەر بوو.

تێبینی: خوێنەری ئازیز، ئەم کتێبەی بەردەستت چەند لێکۆڵینەوەیەکە لە بواری ئەدەب و ڕۆژنامەگەری، لە زمانی ئەڵمانییەوە ئامادەکردن و وەرگێڕانم بۆ کردووە و مەیدانی ئامادەبوونم لە سیمنارێک، هیوادارم ئەوەی بەردەستتان سوودمەند بێت، ڕەخنەو تێبینییەکانیشتان بابەتەکە دەوڵەمەندتر دەکات.

بەرهەمە چاپکراوەکانی دەزگای ئایدیا

ژ	ناوی بەرهەم	نووسەر	وەرگێڕ	ساڵی چاپ
1	ئاشنابوون بە ئەفلاتوون	ڕێباز مستەفا		2014
2	ئاشنابوون بە سپینۆزا	کۆمەڵێک نووسەر		2014
3	ئاشنابوون بە کیرکەگۆر	شۆڕش مستەفا		2014
4	ئاشنابوون بە شۆپنهاوەر	کۆمەڵێک نووسەر		2014
5	ئاشنابوون بە کارل پۆپەر	کۆمەڵێک نووسەر		2014
6	ئاشنابوون بە هانا ئارێنت	کۆمەڵێک نووسەر		2014
7	ئاشنابوون بە سوقرات	[illegible]		2014
8	ئاشنابوون بە ئەرستۆ	ڕێباز مستەفا		2014
9	ئاشنابوون بە قەشە ئۆگستین	[illegible]		2014
10	ئاشنابوون بە جان جاک ڕۆسۆ	کۆمەڵێک نووسەر		2014
11	ئاشنابوون بە [illegible]	مستەفا [illegible]		2014
12	ئاشنابوون بە نیچە	کۆمەڵێک نووسەر		2014
13	ئاشنابوون بە فرۆید	کۆمەڵێک نووسەر		2014
14	ئاشنابوون بە جۆن لۆک	[illegible]		2014
15	ئاشنابوون بە [illegible]	کۆمەڵێک نووسەر		2014
16	ئاشنابوون بە [illegible]	کۆمەڵێک نووسەر		2014
17	ئاشنابوون بە قوتابخانەی فرانکفۆرت	[illegible]		2014
18	ئاشنابوون بە [illegible]	کۆمەڵێک نووسەر		2014
19	[illegible]	[illegible]		2014
20	ئاشنابوون بە [illegible]	کۆمەڵێک نووسەر		2014
21	ئاشنابوون بە [illegible]	کۆمەڵێک نووسەر		2014
22	ئاشنابوون بە سیمۆن دی بۆڤوار	کۆمەڵێک نووسەر		2014

23	ناساندن بە ئازەربایجان [illegible]	[illegible]	2014
24	ناساندن بە پزیشکی [illegible]	کۆمەڵێک نووسەر	2014
25	ناساندن بە عێراق	کۆمەڵێک نووسەر	2014
26	[illegible] کوردستان	ماجید خەلیل	2015
27	[illegible]	[illegible] / [illegible]	2014
28	[illegible]	سیروان عەبدوڵڵا	2014
29	[illegible]	سابیر عەبدوڵڵا کەریم	2014
30	[illegible]	کۆمەڵێک نووسەر / [illegible]	2015
31	[illegible]	[illegible]	2015
32	[illegible]	[illegible]	2015
33	[illegible]	[illegible] / [illegible]	2015
34	[illegible]	کۆمەڵێک نووسەر	2015
35	[illegible]	ماجید خەلیل	2015
36	[illegible]	[illegible] / سابیر عەبدوڵڵا کەریم	2015
37	ناساندن بە پزیشکی	[illegible]	2015
38	ناساندن بە [illegible]	کۆمەڵێک نووسەر	2015
39	ناساندن بە [illegible]	کۆمەڵێک نووسەر	2015
40	ناساندن بە [illegible]	کۆمەڵێک نووسەر	2015
41	ناساندن بە [illegible] 1	کۆمەڵێک نووسەر	2015

2015	کۆمەڵەی نووسەر	ئاشنابوون بە جۆن لۆك 2	42
2015	کۆمەڵەی نووسەر	ئاشنابوون بە حەنا ئارێنت	43
2015	کۆمەڵەی نووسەر	ئاشنابوون بە هیگڵ	44
2015	کۆمەڵەی نووسەر	ئاشنابوون بە سارتەر	45
2015	کۆمەڵەی نووسەر	ئاشنابوون بە نیچە	46
2015	کۆمەڵەی نووسەر	ئاشنابوون بە [illegible]	47
2015	کۆمەڵەی نووسەر	ئاشنابوون بە [illegible]	48
2015	کۆمەڵەی نووسەر	ئاشنابوون بە مارکس 1	49
2015	کۆمەڵەی نووسەر	ئاشنابوون بە مارکس 2	50
2015	کۆمەڵەی نووسەر	ئاشنابوون بە مارکس 3	51
2015	کۆمەڵەی نووسەر	ئاشنابوون بە مارکس 4	52
2015	کۆمەڵەی نووسەر	ئاشنابوون بە مارکس 5	53
2015	کۆمەڵەی نووسەر	ئاشنابوون بە مارکس 6	54
2015	کۆمەڵەی نووسەر	ئاشنابوون بە مارکس 7	55
2015	[illegible]	ئاشنابوون بە مارکس 8	56
2015	[illegible] | تێری ئیگڵتۆن	[illegible] مارکس لە [illegible]	57
2015	[illegible] | [illegible]	[illegible]	58
2015	کۆمەڵەی نووسەر	ئاشنابوون بە [illegible]	59
2015	[illegible]	ئاشنابوون بە [illegible]	60
2015	کۆمەڵەی نووسەر	ئاشنابوون بە [illegible]	61
2015	[illegible]	ئاشنابوون بە گرامشی 1	62
2015	[illegible]	ئاشنابوون بە گرامشی 2	63
2015	کۆمەڵەی نووسەر	ئاشنابوون بە [illegible]	64
2015	کۆمەڵەی نووسەر	ئاشنابوون بە دیموکراسی	65
2015	کۆمەڵەی نووسەر	ئاشنابوون بە [illegible] 2	66

67	[illegible] 2	[illegible]		2015
68	[illegible] 3	[illegible]		2015
69	[illegible]	[illegible]		2015
70	[illegible]	[illegible]		2015
71	[illegible]	[illegible]		2015
72	[illegible]	[illegible]		2015
73	[illegible] 1	[illegible]		2015
74	[illegible] 2	[illegible]		2015
75	[illegible] 3	[illegible]		2015
76	[illegible]	[illegible]		2015
77	[illegible]	[illegible]		2015
78	[illegible]	[illegible]		2015
79	[illegible]	[illegible]	[illegible]	2015
80	[illegible]	[illegible]		[illegible]
81	[illegible]	[illegible]	[illegible]	2014
82	[illegible]	[illegible]		2014
83	[illegible]	[illegible]		2014

[illegible]	ئاشنابوون بە [illegible]	کۆمەڵێک نووسەر	2014
[illegible]	ئاشنابوون بە [illegible]	[illegible]	2014
[illegible]	ئاشنابوون بە [illegible]	کۆمەڵێک نووسەر	2014
[illegible]	ئاشنابوون بە [illegible]	[illegible] - [illegible]	2014
[illegible]	ئاشنابوون بە [illegible]	[illegible]	2014
[illegible]	ئاشنابوون بە [illegible]	[illegible]	2014
[illegible]	ئاشنابوون بە [illegible] 1	کۆمەڵێک نووسەر	2014
[illegible]	ئاشنابوون بە [illegible] 2	کۆمەڵێک نووسەر	2014
[illegible]	ئاشنابوون بە [illegible]	[illegible]	2014
[illegible]	ئاشنابوون بە [illegible]	کۆمەڵێک نووسەر	2014
[illegible]	ئاشنابوون بە [illegible] 1	[illegible]	2014
[illegible]	ئاشنابوون بە [illegible] 2	[illegible]	2014
[illegible]	ئاشنابوون بە [illegible]	کۆمەڵێک نووسەر	2014
[illegible]	ئاشنابوون بە [illegible]	[illegible]	2014
[illegible]	ئاشنابوون بە [illegible]	کۆمەڵێک نووسەر	2014
[illegible]	ئاشنابوون بە [illegible]	[illegible]	2014
[illegible]	ئاشنابوون بە [illegible] 1	[illegible]	2014
[illegible]	ئاشنابوون بە [illegible] 2	[illegible]	2014
[illegible]	[illegible]	[illegible]	2014
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	2014

105	[illegible]	[illegible]	2014
106	[illegible]	[illegible]	2014
107	[illegible]	[illegible]	2014
108	[illegible]	[illegible]	2014
109	[illegible]	[illegible]	2014
110	[illegible]	[illegible]	2014
111	[illegible]	[illegible]	2014
112	[illegible]	[illegible]	2014
113	[illegible]	[illegible]	2014
114	[illegible]	[illegible]	[illegible]
115	[illegible]	[illegible]	2014
116	[illegible]	[illegible]	2014
117	[illegible]	[illegible]	2014

118	[illegible]	[illegible]	2014
119	[illegible]	[illegible]	2014
120	[illegible]	[illegible]	2014
121	[illegible]	[illegible]	2014
122	[illegible]	[illegible]	2014
123	[illegible]	[illegible]	2014
124	[illegible]	[illegible]	2014
125	[illegible]	[illegible]	2014
126	[illegible]	[illegible]	2014
127	[illegible]	[illegible]	2014
128	[illegible]	[illegible]	2014
129	[illegible]	[illegible]	2014
130	[illegible]	[illegible]	2014
131	[illegible]	[illegible]	2014
132	[illegible]	[illegible]	2014
133	[illegible]	[illegible]	2014
134	[illegible]	[illegible]	2014
135	[illegible]	[illegible]	2014

136	ژنێك لەناو سەردەستەی میلیشیاكاندا	دڵشاد محەمەد - هێمن تاهیر	2016
137	ماركس و رەخنەی سیاسەت	هاوار محەمەد	2016
138	لەبڵاوكراوەكانی كۆمەڵەی رەنجدەرانی كوردستان	یوسف محەمەد بەرزنجی	2016
139	فەلسەفە لەئێستادا	دانا شوانی	2016
140	تیۆری زانینی زانستییانە	دكتۆر حەمید عەزیز	2016
141	ماركس و ئازادی	دانا شوانی	2016
142	شرۆڤەی ئەفسانەی سیزیف	ئیسماعیل ئیسماعیل زادە	2016
143	سەلەفییەت لەكوردستانی ئێران	ماجد خەلیل	2016
144	هەژموونی نەوت	سۆران عەلی	2016
145	دەوڵەت	سمكۆ محەمەد	2016
146	مێژووی ئابوری جیهان	محەمەد چیا	2016
147	لەتوڵەیتوڵەوە بۆ ناوزەنگ	خەڵەف غوفوور	2016
148	پارت و رێكخراوە سیاسییەكان لە توركیا	محەمەد فاتح	2016
149	دەقی شیعری كوردی لەڕوانگەی سیمیۆلۆژییەوە	د. لوقمان رەئوف	2016
150	تیۆری چوارەمی سیاسەت	وریاغەفوری	2016
151	هونەری شێوەكاری نوێ	رامیارمەحمود	2016
152	جیهانگیری لە ڕوانگەی جیاوازەوە	حەسەن بارام	2016
153	پاكستان، گۆڕانكارییەكان	بابان ئەنوەر	2017
154	پەیوەندییەكانی ئێرانو هندستان	ماجد خەلیل	2017
155	چین و ئێران	محەمەد چیا	2017
156	ژنان لەبەهاری عەرەبیدا	ئەرسەلان حەسەن	2017

157	سیستەمی نێودەوڵەتی	ئارام مەحمود	2017
158	رکابەری ئەمریکاو ئێران	کۆشان عەلی زەمانی	2017
159	کاریگەرییەکانی دابەزینی نرخی نەوت	سابیر عەبدوڵڵا	2017
160	پێگەی ئێران لەخۆرهەڵاتی ناوەڕاستدا	بەختیار ئەحمەد ساڵح	2017
161	مۆریتانیا	شاناز هیرانی	2017
162	هەرێمی کوردستان و ململانێ ناوچەییەکان	ئەنوەر حسێن (بازگر)	2017
163	فەلسەفەی هانا ئارێنت	ئارام مەحمود	2017
164	نەوت بەرامبەر زەوی	سابیر عەبدوڵڵا کەریم	2017
165	پوختەی سەرمایەی مارکس	بابان ئەنوەر	2017
166	چوارینەی دیموکراسی	خالید کەریم محەمەد	2017
167	النفوذ الهلال الشیعی	علی محمد صالح	2017
168	دەسەڵاتی نەرمی قەتەر	ئەرسەلان حەسەن	2017
169	سۆفیزم لە ئاسیای ناوەڕاستدا	عەبدوڵڵا مەلا ئەحمەد ئاوایی	2017
170	لەئیسلامی قورئانەوە بۆ ئیسلامی فەرمودە	سۆرانسێوکانی	2017
171	مێژووی درۆ	هاوار محەمەد	2017
172	پرسی کورد	ماجد خەلیل	2017
173	پۆست کۆمۆنیزم	ئەرسەلان حەسەن	2017
174	پرۆگرامە ئەتۆمیەکان	جەواد حەیدەری	2017
175	پەیوەندی رووسیاو ئەمریاک	ئەرسەلان حەسەن	2017
176	میواندۆستی	هاوار محەمەد	2017
177	بەرەو ئاشتی	رێبین رەسوڵ	2017
178	رۆشنگەری چییە؟	رێبین رەسوڵ	2017